

ترجمہ

نہج البلاغہ

حضرت امیر المؤمنین (ع)

(با تجدید نظر و ویرایش جدید)

مؤسسہ فرہنگی تحقیقاتی امیر المؤمنین (ع)
محمد دشتی

○ مختصری از زندگی نامه حجت الاسلام استاد محمد دشتی

استاد محمد دشتی در سال ۱۳۳۰ در روستایی به نام «آزادمون» از توابع شهرستان محمود آباد متولد شدند. پس از گذراندن مراحل ابتدایی، در سال ۱۳۴۲، با توجه به علاقه شدید ایشان نسبت به علوم حوزوی، وارد حوزه علمیه شده و در حوزه عملیه شهر آمل «مسجد امام حسن عسکری (ع)» به فراگیری علوم حوزوی پرداختند. سپس در سال ۱۳۴۳ وارد حوزه علمیه قم شده و در مدرسه حضرت آیه الله العظمی گلپایگانی مشغول به تحصیل شدند، و در مدارس رضویه و فیضیه ادامه تحصیل دادند.

دروس خارج فقه را خدمت حضرت آیه الله مشکینی (کتاب حدود و دیات) و حضرت آیه الله جوادی آملی (متاجر) و حضرت آیه الله مکارم شیرازی (صلوة) و یک دوره اصول را خدمت حضرت آیه الله میرزا هاشم آملی فراگرفتند. در فلسفه، (کتاب اشارات) را خدمت حضرت آیه الله حسن زاده آملی و (کتاب اسفار اربعه) را خدمت حضرت آیه الله جوادی آملی و حضرت آیه الله محمدی گیلانی و (شرح منظومه) را خدمت آیه الله حقی فراگرفتند.

روش تحقیق و نویسندگی را ابتداء در محضر شهید مفتّح و سپس حضرت آیه الله سبحانی و شهید محمد مصطفوی کرمانی، در طول سال‌های ۵۰ تا ۵۷ آموختند.

استاد دشتی در تحقیقات خود، محور اصلی را نهج البلاغه قرار دادند و در ضمن آن به عقاید اسلامی، فلسفه احکام، و ارزیابی زندگی سیاسی اهل بیت نیز توجه داشتند. از استاد دشتی حدود ۱۱۰ اثر گران بها به یادگار مانده است که به جهت دارا بودن از قلم روان و بیان مطالب مورد نیاز جامعه، مورد استقبال فراوانی قرار گرفته است.

○ فرمایشات مقام معظم رهبری (حفظه الله) پیرامون استاد دشتی

مقام معظم رهبری (حفظه الله) در دیدار خانواده استاد با ایشان «متم تیرماه ۱۳۸۰»، ضمن بیان فرمایشات بسیار مهم و ارزشمندی پیرامون شخصیت وجودی استاد دشتی و تألیفات ایشان، فرمودند: آقای دشتی جزو عناصر مفید بودند، زحمات ایشان با ارزش بود. وقتی ایشان پیش ما آمدند، من خیلی خوشحال شدم. قبلاً فهرست ایشان را بر نهج البلاغه (معجم المفهرس نهج البلاغه) دیده بودم. حیف شد، ایشان می‌توانست سال‌ها خدمت کند، ایشان خیلی پرشور و پر انرژی بودند. خداوند انشاءالله این زحمات را از ایشان قبول کند. احترام به ایشان، احترام به اسلام، امیرالمؤمنین و نهج البلاغه است.

مقام معظم رهبری پس از سؤال کردن از تعداد تألیفات استاد فرمودند:

ایشان ۱۱۰ جلد کتاب چاپ شده و چاپ نشده داشتند؟ بسیار خوب، ماشاءالله، چه عمر با برکتی. من اغلب کتاب‌های ایشان را مطالعه کردم، بسیار مفید و خوب هستند. با این سن کم این تعداد کتاب، بسیار خوب است. کتاب‌های ایشان خیلی مفید است، کتاب معجم ایشان از همه بهتر است، من نگاه کرده بودم، خیلی خوب است. ترجمه نهج البلاغه ایشان از همه ترجمه‌ها، بلکه از اغلب ترجمه‌های موجود بهتر است، وقتی برای مدارس نهج البلاغه تقاضا کردند، ترجمه ایشان را پیشنهاد دادم.

«ایشان خوش سلیقه، خوش رو و با پشت کار بودند.»

• ترجمه نهج البلاغه

همراه با :

- ۱- عنوان دادن به مفاهیم نهج البلاغه (۲۷۲۰ عنوان) در متن عربی و فارسی
- ۲- نامگذاری خطبه‌ها، نامه‌ها، حکمت‌ها (۱۵۰۰ عنوان)
- ۳- اشاراتی به علوم و فنون روز
- ۴- عمومی بودن ترجمه
- ۵- رعایت اصل پیام رسانی در ضرب المثل‌ها
- ۶- تفسیر صحیح متشابهات و عبارات‌های مشکل
- ۷- آوردن نکات تاریخی و جغرافیای اماکن در پاورقی
- ۸- آوردن اسامی اشخاص و اماکن در متن و پاورقی
- ۹- ثبت شأن صدور خطبه‌ها، نامه‌ها، حکمت‌ها
- ۱۰- فهرست موضوعی دارای حدود ۱۸۰۰۰ عنوان کلی و جزئی
- ۱۱- فهرست مطالب کامل
- ۱۲- آوردن توضیحات ضروری در متن و پاورقی
- ۱۳- جلّ تضادهای ظاهری
- ۱۴- آوردن اختلاف نسخه‌ها
- ۱۵- شماره‌گذاری متن عربی
- ۱۶- آوردن موضوعات کلی خطبه‌ها، نامه‌ها، حکمت‌ها (مثل: سیاسی، اخلاقی، اقتصادی)
- ۱۷- ترجمه توضیحات سید رضی با عنوان (می‌گویم)
- ۱۸- مشخص کردن مرجع ضمایر (هو، هم، انهم، انه) که مورد نظر امام بودند.
- ۱۹- مشخص کردن مخاطب‌های امام علیه السلام در نهج البلاغه
- ۲۰- تفسیر صحیح عبارات عام و خاص، مطلق و مقید
- ۲۱- تبیین صحیح اهداف امام علیه السلام در طرح ارزش‌ها و مبانی اعتقادی
- ۲۲- آوردن آدرس آیات قرآن (در پاورقی)
- ۲۳- آوردن برخی از اشعار ضروری
- ۲۴- آوردن مدارک بعضی از احادیث موجود در کتاب
- ۲۵- آوردن آمار و ارقام ضروری
- ۲۶- اشاره به نقد مکاتب رایج در پاورقی
- ۲۷- آوردن جدول اختلاف نسخه‌های مختلف نهج البلاغه
- ۲۸- تصحیح آدرس‌ها و کلمات در ترجمه و فهرست

○ سایر همکاران :

- کنترل و تصحیح : ۱- دکتر سید محمد شفیع ۲- خجسته الاسلام محیطی ۳- حجت الاسلام سید هاشم حسینی کوهساری
- ویراستاری متن : ۱- سید محمود علوی ۲- محمد نصیری ۳- محمد مهدی دشتی
- مروفه‌بینی و صفحه‌آرایی : ۱- محمد مهدی دشتی ۲- حسین دشتی

علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق
[نهج البلاغه فارسی - عربی]

نهج البلاغه حضرت امیرالمومنین (ع) / مترجم محمد دشتی - قم: شاکر، ۱۳۹۰
۷۵۲ ص.

ISBN: 978-600-5477-14-6

۸۰۰۰۰ ریال.

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

به ضمیمه فهرست موضوعی نهج البلاغه و جدول اختلاف نسخه ها.

چاپ پنجم.

۱. علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. خطبه ها.

۲. علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نامه ها.

۳. علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. کلمات قصار.

۴. علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه فهرست مطالب الف.

دشتی، محمد. ۱۳۳۰-۱۳۸۰، مترجم. ب. عنوان. ج. عنوان: نهج البلاغه فارسی - عربی.

۲۹۷/۹۵۱۵

BPM.۰۴۱

۱۳۸۸

انتشارات شاکر

نهج البلاغه

(ترجمه مرحوم دشتی (ره))

ناشر: انتشارات شاکر

نوبت و سال چاپ: اول - ۱۳۹۰

چاپ: بهمن تیراژ: ۵۰۰۰

قیمت: ۸۰۰۰ تومان

شابک: ۶- ۱۴- ۵۴۷۷- ۶۰۰- ۹۷۸

مرکز پخش: قم، دورشهر، کوچه ۱۸، پلاک ۱۵۶

تلفن: ۷۷۴۲۰۹۲ فکس: ۷۷۳۹۲۶۴ همراه: ۰۹۱۲۲۵۱۱۱۹۶

بسم الله الرحمن الرحيم

« به نام آن که علی علیه السلام را به جهانیان عطا فرمود »

از سال ۴۰۰ هجری که سید رضی رحمته الله علیه با فکری نورانی و با اهدافی والا، به جمع آوری برخی از آثار علمی حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السلام همت گماشت و نهج البلاغه را تدوین کرد که عطر وجودی آن جان و جهان را شاداب نمود، تا کنون، ترجمه‌های گوناگونی به زبان فارسی تحقق پذیرفته و هر یک از مترجمان با اهداف و انگیزه‌های متفاوتی به آفیانوس همیشه مواج علوم علوی نگریسته‌اند.

● اول - انگیزه‌های ترجمه

با شناسایی و جمع آوری ۳۰ ترجمه کامل از نهج البلاغه، از قرن پنجم (به تصحیح عزیز الله جوینی) تا روزگار نورانی انقلاب اسلامی ایران، و بررسی اهداف و شیوه‌ها و قابلیت‌های نهفته در آن و با توجه به ضرورت مطرح کردن مفاهیم نهج البلاغه از نظر کاربردی در مجامع فرهنگی، به این نتیجه رسیدیم که هنوز هم به ترجمه‌های دیگری نیاز است، زیرا:

یکی با جاذبه‌های ادبی قلم زده؛

و دیگری در مرز و حدود الفاظ و عبارات مانده؛

برخی با شیوه‌های ترجمه آزاد، دچار تندروی‌هایی شدند؛

و برخی دیگر تفسیر و ترجمه را به هم آمیختند؛

بعضی در ترجمه تحت اللفظی موفق، اما در پیام رسانی کوتاهی کرده‌اند؛

و بعضی دیگر در پیام رسانی موفق، اما از حدود الفاظ و عبارات فاصله گرفته‌اند؛

و مخاطب ترجمه‌ها نیز از نظر کاربردی متفاوتند.

برخی از ترجمه‌ها به قشر خاصی از جامعه تعلق دارد (مثلاً محققان و ادیبان و اهل نظر می‌توانند از آن بهره‌مند گردند)؛ و

برخی دیگر به گونه‌ای سامان یافته‌اند که برای نسل معاصر قابل استفاده نیستند و کاربرد عمومی ندارند.

با توجه به واقعیت‌های یادشده، و با درک نیازهای نسل معاصر در کلاس‌های گوناگون علوم انسانی و معارف

و نهج البلاغه، بر آن شدیم تا ترجمه‌ای گویا و متناسب با اهداف کاربردی از نهج البلاغه تحقق پذیرد که:

الف - قابل فهم و درک برای عموم افراد جامعه باشد؛

ب - به گروه خاصی از جامعه تعلق نداشته باشد؛

ج - اصل پیام رسانی دقیقاً رعایت گردد؛

د - از هرگونه رمز و اشاره و کنایه و کلی‌گویی اجتناب شود؛

ه - مخاطب‌های امام علیه السلام آشکارا معرفی گردند؛

و - توضیحات ضروری در متن یا پاورقی آورده شود؛

ز - پیام ضرب‌المثل‌ها کشف، و به نسل معاصر شناسانده شود؛

ح - مفاهیم نهج البلاغه در قالب هزاران عنوان زیبا و گویا ارائه شود.

تا همه اقشار جامعه بتوانند از آن بهره‌مند گردند.

با چنین آرزوها و اهداف ارزشمندی در آستانه نهج البلاغه زانو زدیم و از نور ولایت علوی مدد گرفتیم؛ که

همه از برکات کلاس‌های آموزشی و عنایات حضرت مولی‌الموحدین امیرالمؤمنین علیه السلام است. آری:
به ذره‌گر نظر لطف بوترا بکنند به آسمان رود و کار آفتاب کند

● دوم - نگاهی به ترجمه‌ها

برای شناخت صحیح ترجمه‌ها و توان کاربردی آن، باید از سطوح مختلف و گوناگون مفاهیم نهج‌البلاغه آگاهی داشت؛ باید بدانیم که: ژرفای اقیانوس موج علوم علوی چگونه است؟ و معارف بلند و وحی گونه نهج‌البلاغه دارای چه ویژگی‌ها و تقسیماتی است؟ آنگاه به سراغ ترجمه‌ها برویم، و توان کاربردی آنها را مورد ارزیابی قرار دهیم. معارف عمیق و ارزشمند نهج‌البلاغه را می‌توان در سطوح مختلف و عمومی، تخصصی و فوق تخصصی به ارزیابی گذاشت.

الف - مفاهیم عمومی

مفاهیمی مانند مباحث تاریخی، اخلاق فردی، خودسازی، اخلاق عمومی، تذکرات عمومی، گفتگوهای عادی با مردم، با فرزندان و با کارگزاران حکومتی مفاهیمی عمومی‌اند. نسبت به این دسته از معارف نهج‌البلاغه مشکل خاصی وجود ندارد و هرگونه ترجمه‌ای مفید است؛ ترجمه آزاد یا مقید به متن، یا ترجمه‌ای ادبی و ... و با الفاظ و عباراتی قدیمی یا نوین.

ب - مفاهیم و معارف تخصصی

برخی دیگر از مباحث نهج‌البلاغه، فنی و تخصصی است و به علوم و فنون و رشته‌های تخصصی بسیاری از معارف و علوم انسانی و غیر انسانی تعلق دارد. از این رو زبان خاص خودش را می‌طلبد، و الفاظ و عبارات و شیوه‌های تحقیق مربوط به همان رشته‌ها را لازم دارد، مانند:

● مباحث کلامی، فلسفی، اعتقادی

● مباحث اقتصادی

● مباحث سیاسی و مدیریتی

● مباحث نظامی، جنگ و صلح، آموزش نظامی

● مباحث بهداشتی، طب و درمان

● مباحث روانشناسی، روانکاوی، روانشناسی بالینی (درمانی)

● مباحث جامعه‌شناسی

و دیگر مباحث ارزشمندی که به ده‌ها رشته علمی مصطلح امروز ارتباط پیدا می‌کند. طبیعی است که تنها با ترجمه الفاظ و عبارات نهج‌البلاغه نمی‌توان مفاهیم این دسته از مباحث تخصصی را به خوانندگان منتقل کرد. باید صاحب نظران هر یک از رشته‌های یادشده از دیدگاه تخصصی خویش به ارزیابی و کنکاش بپردازند تا حق مطلب اداء شده و ترجمه و تفسیر صحیحی تحقق پذیرد.

با توجه به این واقعیت است که می‌گوییم: برای نهج‌البلاغه، ترجمه‌ها و تفاسیری گوناگون ضرورت دارد تا مفاهیم گرانسنگ آن در تمام ابعاد، کشف و شناسایی گردد. زیرا پژوهشگری که تخصص او در رشته اقتصاد است و مباحث اقتصادی نهج‌البلاغه را خوب می‌فهمد و با دیگر دیدگاه‌های اقتصادی جهان معاصر تطبیق می‌دهد، قطعاً در مباحث روانشناسی نهج‌البلاغه ناتوان است و نمی‌تواند مفاهیم عمیق روانکاوی و روان

درمانی این کتاب را کشف و شناسایی و در قالب عبارات زیبایی ارائه دهد.

از این رو، شروع و ترجمه هایی که هم اکنون در جهان اسلام موجود است این مشکل را دارند که در تمام ابعاد نهفته در نهج البلاغه، کارآیی ندارند، زیرا هر کدام برآساس شناخت و توانمندی خویش قلم زده‌اند.

باید علوم و فنون نهفته شده در نهج البلاغه کشف و شناسایی گردد، سپس متخصصان هر یک از رشته‌ها، جذب و سازماندهی شوند و در یک حرکت پژوهشی دسته جمعی حساب شده، ترجمه نهج البلاغه با جامعیت بایسته‌ای سامان پذیرد که:

فقیه جامع الشرائطی، مباحث فقهی نهج البلاغه را عمیقاً کشف و شناسایی کند و روانشناسی، مباحث روانشناسی و روانکاوای نهج البلاغه را استخراج نماید و اقتصاد دانی، مباحث اقتصادی نهج البلاغه را در قالب‌های زیبایی طرح کند و هر متخصص صاحب نظری در یک هماهنگی لازم با دیگر متخصصان، نکته‌ها و ظرائف نهفته در رشته اختصاصی خویش را بخوبی بشناسد و هنرمندانه بشناساند.

آنگاه می‌توان با خاطری آسوده بگویم: کار ترجمه و تفسیر نهج البلاغه پایان یافت.

۵- مباحث فوق تخصصی

دسته‌ای دیگر از مباحث نهج البلاغه فوق تخصصی است و تنها با داشتن تخصص‌های مصطلح و معمولی در رشته‌های علمی، نمی‌توان در ورزهای مفاهیم آن شناکرد بلکه ابزار و علوم و فنون خاص خودش را می‌طلبد تا بدرستی شرح و تفسیر گردند.

در این قسمت نیز ترجمه‌ها و برخی از شروع موجود نهج البلاغه نمی‌توانند به همه نیازهای پژوهشگران پاسخ مثبت دهند، مانند:

الف - شناخت تشابهات نهج البلاغه؛

ب - شناخت مباحث عمیق فقهی و حل تضادهای ظاهری؛

ج - شناخت ضرب المثلها و استخراج پیامهای اصلی آن؛

د - روش رفع تعارض ظاهری بین حدیث و قرآن؛

ه - رفع تعارض ظاهری نهج البلاغه با مبانی اعتقادی.

با کمال تأسف باید اعتراف کنیم که تمام ترجمه‌های موجود و اکثر شروع نهج البلاغه، نسبت به این قسمت از مباحث فنی آسان گذشته‌اند. نه تنها پیام اصلی ضرب المثل‌ها را نیاوردند، بلکه تنها با ترجمه ظاهری عبارات، مشکلاتی نیز به وجود آورده‌اند. عام و خاص، مطلق و مقید، درست ترجمه نشده و اهداف آموزشی امام علیه السلام ناشناخته مانده، و معلوم نشد که چرا:

یک جا دنیا را نکوهش کرده و در جای دیگر، آن را می‌ستاید؟ در خطبه‌ای تعقیب فراریان مطرح است و در نامه‌ای دیگر ترک تعقیب؟ یک جا دستور ریشه کن شدن مهاجمان و در چند خطبه دیگر دستور مدارا کردن با زخمی‌ها و فراریان مطرح است؟ در خطبه‌ای حکومت را نکوهش و در خطبه‌ای دیگر، ستایش می‌کند؟ نسبت به بانوان مطالبی به ظاهر متضاد وجود دارد؟ دنیاگرایی و ترک دنیا به هم آمیخته شده؟ دخالت در مسایل سیاسی را با انزواگرایی در کنار هم قرار داده است؟ کار و تولید، با ترک مال دنیا در کنار هم قرار داده شده؟ در نتیجه، خوانندگان ترجمه‌های موجود، دچار نوعی سرگردانی و اضطراب می‌شوند که سرانجام اهداف

آموزشی امام علی علیه السلام کدام است؟ و کدام یک را باید باور داشت؟ این دسته از مباحث فوق تخصصی باید با روش‌های دقیق اجتهاد، و اصول صحیح استنباط، هماهنگ با مبانی اعتقادی شیعه و در چهارچوب علم «عادل و تراجیح» که حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام و دیگر معصومین علیهم السلام به ما آموخته‌اند بررسی شود. تا نتایج مطلوب به دست آید که خود فرمودند و به ما آموختند:

● تضاد و تعارض در آیات قرآن وجود ندارد.

● تضاد و تعارض بین احادیث و قرآن وجود ندارد.

● تضاد و تعارض بین احادیث معصومین علیهم السلام وجود ندارد.

و در خطبه ۱۸۹ نهج البلاغه تذکر دادند که این گونه پژوهش‌ها از عهده هر کسی برنیاید:

إِنَّ أَمْرَنَا صَغْبٌ مُسْتَضْعَبٌ، لَا يَحْمِلُهُ إِلَّا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ امْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِلْإِيمَانِ وَلَا يَعْجِي حَدِيثَنَا إِلَّا صُدُورُ أَمِينَةٍ وَأَخْلَامُ رَزِينَةٍ

شناخت مسایل مبارک‌آری است بس دشوار، که جز بنده مؤمنی که خداوند قلبش را با ایمان آزموده آن را نپذیرد، و احادیث ما را جز سینه‌های امانتدار و عقل‌های سالم نمی‌توانند نگاهبان باشند.

این دسته از مباحث را باید با فراگیری علوم مقدماتی حوزه‌های علمیه و آگاهی از اصول استنباط و شیوه‌های اجتهاد، به ارزیابی گذاشت و در ترجمه، حاصل تحقیقات عمیق و گسترده را گنجاند، تا خواننده ترجمه نهج البلاغه به آسانی پیام امام علیه السلام را دریافت کند.

● سوم - آرزوها

از آغاز تحصیلات حوزوی (سال‌های ۲۳-۵۰) که ترجمه‌های موجود را مطالعه می‌کردم و کاستی‌های مفهومی را می‌یافتم، نگران و در فکر چاره‌اندیشی بودم که یکی از نوشته‌های جرج جرداق مسیحی، (اسناد ادبیت عرب در لبنان) را خواندم که اعتراف کرده بود: «جاذبه‌های کلمات امام علی علیه السلام شوری در من ایجاد کرد که ۲۰۰ بار نهج البلاغه را مطالعه کردم».

چنان بر خود لرزیدم و به تعصب و غرور اعتقادی من ضربه وارد شد که تا مدتی حالت عادی نداشتم. بر خود نفرین کردم که چرا یک مسیحی، ۲۰۰ بار نهج البلاغه را می‌خواند اما من که خود را از شیعیان امام علی علیه السلام می‌شمارم و ادعای محبت و ولایت او را دارم به راستی چندبار نهج البلاغه را خوانده‌ام؟ و با مفاهیم ارزشمند آن به چه میزان آشنایی دارم؟ ما که در خانواده شیعه، از پدر و مادری شیعه، و از خاندان شیعه و در کشور شیعیان قرار داریم، چرا باید با نهج البلاغه بیگانه باشیم؟ از روزی که در جلسات نویسندگی شهید مفتاح (که روزهای جمعه در منزل ایشان در کوچه ممتاز قم برگزار می‌شد) شرکت کردم، و موضوع انتخابی من «حکومت اسلامی» شد و شهید مفتاح فرمود: (یکی از منابع غنی که نسبت به حکومت اسلامی مباحث ارزشمند و گرانسنگی دارد، نهج البلاغه است. این کتاب را مطالعه کنید و مباحث مربوط به حکومت را استخراج و سازماندهی نمایید). ورود من به آستانه نهج البلاغه با رهنمودهای آن استاد والا مقام که پس از انقلاب اسلامی به درجه شهادت ممتاز شد، شکل گرفت.

به سراغ نهج البلاغه رفتم، اما فهرست جامعی نداشت؛ معجم المفهرس کاملی نداشت؛ و در ابعاد گوناگون این کتاب از نظر پژوهشی کار نشده بود. قدم اول را با طرح تدوین (معجم المفهرس نهج البلاغه) آغاز کردیم و آرزوهای ما نسبت به جهانی و همگانی شدن نهج البلاغه، تا هم اکنون با تحقیق و تدوین و انتشار بیش از ۷۰ اثر تحقیقاتی تداوم یافت. آنگاه آرزوها و ایده‌آل‌های ما نسبت به ترجمه نهج البلاغه، که حاصل تلاش ۵ سال

کار مداوم و تجربیات کلاس‌های آموزشی از رمضان تا رمضان است^(۱) با ویژگی‌های زیر سامان یافت.

۱. عنوان دادن به مطالب

برای استفاده عموم مراجعه‌کنندگان به سخنان علوی، سعی کردیم تا مفاهیم و مباحث نهج البلاغه را در قالب ۲۷۳۰ عنوان کلی و زیبا تقدیم داریم؛ زیرا عنوان زدن صحیح مطالب برای عموم افراد میسر نیست؛ و برخی در تطبیق مفاهیم کلی با مباحث نهج البلاغه دچار مشکل می‌شوند.

عرضه مباحث نهج البلاغه در قالب عناوینی زیبا و گویا، مراجعه‌کنندگان را در یافتن مطالب دلخواه یاری می‌دهد و کار مطالعه و استخراج مفاهیم ارزشمند نهفته در خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها را آسان می‌سازد.^(۲)

۲. نامگذاری خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها

یکی دیگر از ویژگی‌های این ترجمه، نامگذاری خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌هاست. با این روش در یک نگاه کلی محورهای اصلی مباحث نهج البلاغه به خوبی شناسانده می‌شود و مطالعه‌کنندگان را در یافتن موضوعات انتخابی در نهج البلاغه کمک می‌کند.

موضوعاتی که در نامگذاری کلی خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها مطرح شده‌اند دارای حدود ۱۵۰۰ عنوان در ۷۴ رشته تخصصی است، که در آن سمت‌گیری و اهداف کلی مطالب نهج البلاغه مشخص شده است.

۳. اشاراتی به علوم و فنون

هرگز نخواسته‌ایم تا نظریه‌های علمی را بر نهج البلاغه تحمیل، یا نهج البلاغه را توجیهی برای دیدگاه‌ها و نظریه‌های علمی مطرح جهان معاصر قرار دهیم.

هدف ما این بود که هر جا کاوش‌های علمی، و مرزهای اندیشه بشری توانسته پرده‌ای از روی واقعیتی بردارد و به افق همیشه نورانی نهج البلاغه نزدیک شود، آن نمونه‌ها را در پاورقی ترجمه آورده‌ایم؛ مانند نمونه‌هایی که امروز در جهان علم با ابزارها و روش‌های پیشرفته شناسایی گردیده و حال آن که در ۱۴ قرن قبل در کلمات نورانی امیر بیان، حضرت علی علیه السلام آمده است.

به نمونه‌هایی توجه فرمایید: امام علیه السلام در خطبه‌های ۱۲ و ۱۴ در نکوهش مردم بصره، عوامل زیست محیطی را در فریب خوردگی مردم مطرح فرمود که امروز در رشته اکولوژی (ECOLOGIE) به این گونه از واقعیت‌ها دست یافته‌اند؛ یا در روانشناسی و روانکاوی و انسان‌شناسی و تربیت کودک، دستوراتی دارند که امروزه در جهان معاصر در رشته‌های تخصصی علوم به اثبات رسیده است.

۴. ویژگی عمومی بودن ترجمه

هدف مهم ما در این ترجمه، رعایت اصل سادگی، و عمومی بودن آن بود که همه اقشار و سطوح متفاوت فکری موجود در جامعه، بدون مراجعه به کتب تفسیری و لغت و تاریخ، بتوانند از آن استفاده کنند.

۵. رعایت اصل «پیام رسانی» در ضرب المثل‌ها

در فرهنگ همه ملت‌ها، ضرب المثل‌هایی وجود دارد و در ضرب المثل‌ها، پیام‌ها و اهدافی نهفته است. اگر در ترجمه‌ها «اصل پیام رسانی» رعایت نشود، ضرب المثل‌های اقوام و ملل برای یکدیگر قابل فهم نخواهد بود، و چون در ترجمه‌های موجود نهج البلاغه، غالباً اصل پیام رسانی رعایت نشده، و با ترجمه

۱. از رمضان المبارک سال ۷۱ تا رمضان سال ۱۳۷۶

۲. برای اطلاع بیشتر به کتاب «فرهنگ موضوعات کلی نهج البلاغه» یا «فرهنگ معارف نهج البلاغه» نوشته مؤلف مراجعه شود.

ظاهری عبارات، اهداف واقعی گوینده قابل دسترسی نیست، خواننده فارسی زبان حق دارد پرسد:

- «من گفتار نیستم» یعنی چه؟ و گفتار چیست؟ (وَاللّٰهُ لَا اَكُوْنَ كَالضَّبْعِ، خطبه ۵)
- «چون بچه شتر دنبال شتر بودم» چه مفهومی دارد؟ (كَاتِّبَاعِ الْفَصِيلِ اَثَرُ امِّهِ، خطبه ۱۹۲)
- «زن عقرب است» یعنی چه؟ چرا باید به زنان اهانت شود؟ (الْمَرْؤَةُ عَقْرَبٌ) (۱)

اگر بدانند که این ضرب المثل‌ها برای رساندن مفهوم خاصی در ملت‌ها پدید آمدند، و پیام خاصی را در شرائط حاکم بر همان ملت و همان فرهنگ به همراه دارند و اگر در ترجمه ضرب المثل‌ها، اصل پیام‌رسانی رعایت گردد، بسیاری از اعتراضات مطرح نخواهد شد.

پس از تحقیق و بررسی در ضرب المثل‌های نهج البلاغه، و شناخت کاربردی آن در روزگاران گذشته به این نتیجه می‌رسیم که امام علیه السلام در خطبه ۵ می‌خواهد بفرماید که:

«من از مسایل سیاسی کشور غافل نیستم»

و در خطبه ۱۹۲ این مفهوم را می‌خواهد منتقل کند که:

«من چونان فرزندی که از مادر جدا نمی‌شود، همواره با پیامبر بودم»

و حکمت ۶۱، یک ضرب المثل است و این پیام را دارد که:

«بیش زن برای شوهرش شیرین است»

۶- تفسیر صحیح متشابهات

واژه‌های دنیا، حکومت، لذت، عشق، مال و بوی دیگر از کلمات و عبارات، در جاهای گوناگون، متفاوت و در ظاهر متضاد، وصف و مطرح شده‌اند:

در یک جا عام و فراگیر و در جایی خاص و محدود است.

اگر دنیا در برخی از خطبه‌ها نکوهش شد، دنیای عام و دنیای خارج و نظام هستی نیست، بلکه علیل و عواملی مطرح است، زیرا در موارد دیگر دنیا را می‌ستایند.

اگر یک جا حکومت را نکوهش می‌کند، در جای دیگری آن را یک ضرورت می‌داند؛

اگر یک جا نسبت به محبت دنیا هشدار می‌دهد، در جای دیگری محبت دنیا را امری طبیعی می‌داند، پس ستایش یا نکوهش علل و عوامل دارد و ده‌ها و صدها نمونه که محتاج به پژوهش‌های عمیق و بایسته‌ای می‌باشد.

در این گونه از موارد نباید به ترجمه ظاهری عبارات رضایت داد، زیرا برای خوانندگان، هدایتگر نخواهد بود. گاهی باید تفسیر و ترجمه را به هم آمیخت، تا اهداف اصلی و مبانی اعتقادی امام علیه السلام، روشن و بدون ابهام در دسترس عموم قرار گیرد.

در ترجمه‌های موجود، «النِّسَاءُ نَوَاقِصُ الْعُقُولِ»، را همه چنین ترجمه کرده‌اند: «عقل زنان ناقص است» و «الْمَرْؤَةُ شَرُّ كُلِّهَا»، را همه ترجمه کرده‌اند که: «زن همه‌اش شر است».

در صورتی که در قرآن کریم و نهج البلاغه، نظام هستی، نظام احسن معرفی شده، و امام علیه السلام خود عدل الهی را به جهانیان شناسانده است و می‌دانیم که خدا شر نیافریده، و پدیده‌های پروردگاری شر نیستند.

پس قرآن و سنت مسلمة و فلسفه و کلام و مبانی اعتقادی با ظاهر عبارات یاد شده در تضاد است، و در

ترجمه‌های ظاهری الفاظ و عبارات نیز، تضادها برطرف نمی‌گردد، که همواره اعتراض‌های خوانندگان را به همراه خواهد داشت.

اگر پس از بررسی‌های لازم به این نتیجه برسیم که: امام در خطبه ۸۰ در مقام بیان تفاوت‌های موجود میان زنان و مردان است، و «نواقص» در اینجا به معنای «تفاوت» است. و در حکمت ۲۳۸، واژه شر را به معنای بد و بدی‌ها استعمال نکرده، بلکه خواسته بفهماند که، ازدواج و تشکیل زندگی مسؤولیت‌ها و مشکلاتی دارد، همان ضرب‌المثل فارسی که می‌گویند: «زن و بچه درد سرند و بی دردسر هم نمی‌توان زندگی کرد». آنگاه برداشت‌های منفی و اعتراض‌های بیجا مطرح نخواهد شد.^(۱)

۷- آوردن نکات تاریخی

در پاورقی این نسخه، تاریخ نهج البلاغه آمده است که دارنده این نسخه را از مراجعه به کُتب تاریخ بی‌نیاز می‌سازد.

۸- آوردن اسامی اشخاص و اماکن

نکات تاریخی، و اسامی اشخاص و اماکن را بدان جهت آوردیم تا خوانندگان با داشتن همین ترجمه از مراجعه به دیگر کتاب‌های تاریخی بی‌نیاز باشند.

۹- آوردن شأن نزول خطبه‌ها

با تلاش فراوان، آن مقدار از حوادث و تحولات و زمینه‌هایی را که در پدید آمدن خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها نقش داشتند، به عنوان «شأن نزول» در آغاز خطبه‌ها آوردیم تا خوانندگان با حال و هوای صدور مطالب نهج البلاغه آشنا شوند، و بدانند که نهج البلاغه «کجایی» است؟!.

زیرا توجه به شأن نزول نهج البلاغه تأثیر تعیین‌کننده‌ای در فهم مطالب و مفاهیم آن خواهد داشت.

۱۰- فهرست موضوعی

یکی دیگر از آرزوهای ارزشمند، تهیه و تدوین «فهرست موضوعی نهج البلاغه» بود که همواره ذهن ما را به خود مشغول می‌داشت؛ زیرا ترجمه‌های موجود بدون فهرست موضوعی منتشر شده بودند.

استخراج عناوین کلی و جزئی و سازماندهی عناوین، و تطبیق علوم و فنون با مفاهیم نهج البلاغه، و خلق و ابداع فهرست‌های زیبا و قالب‌های گویا برای شناخت مباحث آن، سالیان طولانی ما و جمعی از پژوهشگران مؤسسه را به تلاش واداشت؛ ابتدا کتاب «فرهنگ موضوعات کلی نهج البلاغه» را با حدود چهار هزار عنوان در ۷۴ رشته تخصصی تدوین و منتشر ساختیم.

سپس در مدت ۷ سال «فرهنگ معارف نهج البلاغه» را با همکاری جمعی از محققان مؤسسه، در پانزده هزار عنوان کلی و جزئی فراهم آوردیم و در یک اقدام گسترده و فراگیر در تدوین «دائرة المعارف (بزرگ نهج البلاغه)» کار استخراج فهرست‌ها و قالب‌های مفهومی را به صد هزار عنوان رساندیم، که در فهرست موضوعی این ترجمه، تنها ۱۸ هزار عنوان جزئی و کلی آمده است.

۱۱- آوردن توضیحات ضروری در متن و پاورقی

چون هدف ما در این ترجمه، بهره‌برداری عموم اقشار جامعه بود، که در سفر و حضر بتوانند از نهج البلاغه استفاده کنند، و در همه جا منابع تحقیق و کُتب تاریخی یافت نمی‌شود و همه جا نمی‌توان از شروح گوناگون

نهج البلاغه استفاده کرد بر آن شدید تا توضیحات ضروری نسبت به مفاهیم، رویدادها، تحولات سیاسی، تاریخی را در متن یا در پاورقی بیاوریم که عموم اقشار جامعه بتوانند از مباحث ارزشمند آن استفاده کنند.

۱۲. حل تضادهای ظاهری

یکی دیگر از ویژگی‌های مهم این ترجمه، حل تضادهای ظاهری است که در نهج البلاغه بحثی مطرح شده است که با ظاهر احکام اسلامی یا قرآن کریم تضاد دارد، به گونه‌ای ترجمه کرده‌ایم که تضادها برطرف گردند که به مباحث فنی و روش اجتهاد شیعه ارتباط دارد، زیرا ما معتقدیم امام معصوم علیه السلام با قرآن و دیگر روایات معصومین علیهم السلام تضادی ندارد.

۱۳. آوردن اختلاف نسخه‌ها (در متن عربی)

متن عربی نهج البلاغه با ۱۵ نسخه قدیمی از اواسط قرن چهارم (۱۵ سال پس از وفات سید رضی) تا کنون، مقابله و تصحیح شد، و اختلافات مهم و عبارات گوناگونی که در معانی جملات تأثیر داشت در داخل علامت () آورده شد تا محققان و شارحان در مراجعه به این نسخه بتوانند جنبه‌های گوناگون یک واژه یا یک جمله را دریابند.

۱۴. شماره گذاری متن عربی

در سال‌های (۱۳۵۳-۱۳۵۴) که به فکر تدوین «معجم المفهرس نهج البلاغه» افتادیم اولین مسئله‌ای که در راستای کار ما قرار داشت این بود که متن نهج البلاغه یک خط در میان شماره گذاری شود و همه آدرس‌ها بر اساس شماره‌های متن سازماندهی گردد تا یافتن مطالب دلخواه در خطبه‌ها و نامه‌ها و حکمت‌های طولانی به آسانی میسر باشد و مراجعه کننده ناچار نباشد برای یافتن یک واژه، یک یا چند صفحه را جستجو کند.

و چون پس از انتشار «معجم المفهرس» در ایران و دیگر کشورهای اسلامی، شماره‌های ثبت شده، در صدها هزار نسخه موجود است، در این ترجمه نیز همان شماره‌ها همراه متن عربی ثبت شد تا برای عموم محققان اسلامی قابل استفاده باشد.

تذکر: به علت صفحه بندی جدید، بعضی از آدرس‌ها تغییر کرده است، پس اگر موضوع مورد نظر خود را در خط آدرس داده شده، پیدا نکردید، آنرا در یک خط قبل یا یک خط بعد، بیابید.

۱۵. آوردن موضوعات کلی خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها

گرچه در کتاب (فرهنگ موضوعات کلی نهج البلاغه) موضوعات عام و کلی خطبه‌ها و نامه‌ها و حکمت‌های نهج البلاغه را مشروحاً آورده‌ایم اما در این نسخه، در متن عربی، زیر شماره‌های خطبه‌ها و نامه‌ها و حکمت‌ها، عناوین کلی و فهرست‌های عام هر یک را ثبت کرده‌ایم که گویای مفاهیم نهفته در آن می‌باشد و مراجعه کننده در اولین برخورد با واژه (سیاسی، اجتماعی، اخلاقی) همراه خطبه یا نامه یا حکمت، سمت‌گیری آن را درک می‌کند و می‌فهمد که این خطبه اخلاقی یا آن نامه سیاسی است که در پیام رسانی و ارزیابی آغازین مباحث نهج البلاغه، نقش بسزائی دارد، این ویژگی در هیچ‌کدام از نسخه‌های موجود بچشم نمی‌خورد.

۱۶. ترجمه توضیحات سید رضی علیه السلام با عنوان (مکمل)

در برخی از ترجمه‌های نهج البلاغه و شرح و تفسیر آن، توضیحات ارزشمند سید رضی ترجمه نشده است و برخی از آوردن آن نیز صرف نظر کرده‌اند در صورتی که توضیحات سید رضی از نظر لغوی و ادبی آثار بسیار تعیین کننده‌ای در فهم مطالب نهج البلاغه دارد. در این نسخه، تمامی توضیحات سید رضی با ترجمه آن، هر کدام در جایگاه خاص خودش بگونه‌ای زیبا آورده شد.

۱۷. مشخص کردن مرجع ضمائر

در این ترجمه، تلاش کرده‌ایم تا مرجع ضمائر (هو، هم، انهم، آنها) را دقیقاً مشخص کرده و در ترجمه بیاوریم که قابل استفاده عموم طبقات جامعه باشد و مطالعه کننده این نسخه، جایگاه اصلی ضمائر را بشناسد.

۱۸. مشخص کردن مخاطب‌های امام (ع) در نهج البلاغه

یکی دیگر از ویژگی‌های این ترجمه که برای عموم مراجعه کنندگان قابل استفاده می‌باشد و کاربرد عمومی دارد، مشخص کردن مخاطب‌های امام (ع) در نهج البلاغه است که امام علی (ع) با چه کسی یا افرادی سخن می‌گوید؟ شناخت مخاطب‌های امام (ع)، ما را در ارزیابی مفاهیم نهج البلاغه کمک می‌کند.

۱۹. تفسیر صحیح عام، خاص، مطلق و مقید

یکی از مشکلات پژوهشی و نظری عموم افراد جامعه ما، مشکل حل متشابهات، و بررسی تطبیقی عام و خاص و مطلق و مقید در احادیث و روایات اسلامی است.

و چون همه مترجمان نهج البلاغه شیوه ترجمه تحت اللفظی را برگزیدند، مراجعه کنندگان به ترجمه‌ها دچار نوعی سرگردانی در فهم نهج البلاغه می‌شوند که در یک خطبه، دنیا نکوهش و در خطبه دیگری ستایش شده است چرا؟ و می‌پرسند آیا این اختلاف و تضاد را می‌شود حل کرد؟ اگر مترجمان در مباحث عام و خاص و مطلق و مقید، رعایت مفاهیم را می‌کردند و عام تخصیص زده را به گونه‌ای مطلق و فراگیر ترجمه نمی‌کردند و مطلق را با قید آن می‌آوردند، این همه حیرت و سرگردانی وجود نداشت. ما سعی کرده‌ایم این اصل را رعایت کنیم. اگر درجائی دنیا نکوهش می‌شود یا بررسی‌های مداوم علت آن را آورده ایم که دنیای (حرام) یا (شبهه ناک) است، و اگر در جای دیگر دنیا ستایش می‌شود توضیح داده‌ایم که دنیای (حلال) است.

۲۰. تبیین صحیح اهداف امام (ع) در طرح ارزش‌ها

بسیاری از مترجمان شیوه ترجمه تحت اللفظی را برگزیدند و معتقدند که:

(ما باید تعهد خود را در ترجمه پاسدار باشیم.) - -

البته این خود مکتب و راه و روشی است محترم و ارزشمند اما از نظر کاربردی و پیام رسانی در برخی از موارد، مشکلات فراوانی را به همراه دارد. با دگرگونی فرهنگ‌ها و تمدن‌ها، و دگرگونی واژه‌ها در پیام رسانی‌ها، نسل امروز معانی و مفاهیم نهفته در برخی از عبارات قرآن و احادیث را نمی‌تواند درک کند، در صورتی که ما به امام علی (ع) تعهد داده‌ایم تا پیام او را به نسل امروز برسانیم و در این پیام رسانی باید از انواع شبک‌ها و شیوه‌ها استفاده کنیم و گاهی نیز ناچاریم مقید به ظاهر الفاظ و عبارات نباشیم.

پس برای تبیین صحیح اهداف امام (ع) در طرح ارزش‌ها، ناچاریم از شیوه ترجمه (تحت اللفظی) اندکی فاصله گرفته و با تفسیر و ارزیابی صحیح عبارات و کلمات، پیام حضرت مولی (ع) را به نسل امروز برسانیم.

۲۱. آوردن آدرس آیات قرآن

اینکه گفته‌اند: «نهج البلاغه فوق کلام خلق است»

حرفی است ارزشمند و دوست داشتنی، اما در دنباله آن قضاوت فرمودند که: «دون کلام خالق است» این سخن را نشاید که پذیرفت. زیرا نهج البلاغه در تفسیر و تحلیل کلام خداوندی است، نور است و در امتداد نور الهی می‌درخشد، دون، پستی، پائینی، و هر واژه دیگری که سمت و سوی نزول و فرود و سقوط داشته باشد نسبت به نهج البلاغه مردود و مطرود است، بلکه باید گفت:

«نهج البلاغه فوق کلام خلق و در پرتو کلام خالق است.»

زیرا حدیث، تفسیر آیات الهی است، واسطه فیض است، در همان اوج و والاتی وحی الهی جای دارد، از

این رو آدرس تمام آیات قرآن نهفته در کلام حضرت مولی ﷺ را در پاورقی متن عربی آورده‌ایم تا اگر کسی خواست به قرآن مراجعه کند میسر باشد.

۲۲- آوردن برخی از اشعار ضروری

این هدف بسیار ارزشمند هنری، آموزشی را در طول ۱۲ سال، لباس عمل پوشانده و ۱۵۰ دیوان شعر شاعران فارسی زبان را بر سر سفره نورانی نهج البلاغه نشانیدیم که کتاب (فرهنگ شعر شاعران در نهج البلاغه) در دو جلد انتشار یافته است تا اساتید مجرب در تدریس مفاهیم حدیث، از جاذبه هنری اشعار استفاده کنند. در این ترجمه نیز هر جا که ضروری تشخیص داده‌ایم در پاورقی، برخی از اشعار زیبا و شیرین را آورده‌ایم.

۲۳- آوردن مدارک احادیث موجود در کتاب

با عنایات الهی و توجهات خاصه حضرت امیرالمؤمنین ﷺ اسناد و مدارک خطبه‌ها و نامه‌ها و حکمت‌ها را در کتاب مستقلاً با نام (اسناد و مدارک نهج البلاغه) که جلد یازدهم (مجموعه آشنائی با نهج البلاغه) می‌باشد مشروحاً آورده‌ایم، اما در این نسخه به مدارک و منابعی که جناب سید رضی ﷺ آورده است اکتفا نموده‌ایم.

۲۴- آوردن آمار و ارقام ضروری

آمار و ارقام، ما را در ارزیابی و نتیجه‌گیری کمک می‌کنند، و در تحلیل تاریخ نقش بسزائی خواهند داشت. در این نسخه، هر جا که لازم بود، از آوردن ارقام و آمار خودداری نورزیده و با استفاده از منابع تاریخی، آمار ضروری را ثبت کرده‌ایم.

۲۵- بررسی تطبیقی مکاتب (در پاورقی)

در طول سال‌های ۱۳۵۳ تا کنون، که در مراکز گوناگون آموزشی، در دبیرستان‌ها و مراکز تربیت معلم، و دانشگاه‌ها، به تدریس نهج البلاغه و معارف اسلام اشتغال داشته و داریم، با این حقیقت روشن آشنا شدیم که در تمام محورهای خط فکری نسل جوان، نهج البلاغه رهنمودهای تعیین کننده دارد و در هجوم ایسم‌ها و ایست‌ها، بهترین پناهگاه است که قدرت دفاعی لازم به نسل ما می‌دهد تا ارزش‌های اسلامی خود را پاسدار باشند، و تمامی مکاتب وارداتی را بتوانند عالمانه نقد کنند. از این رو در پاورقی این نسخه سعی کرده‌ایم اشاراتی به مکاتب مصطلح روز، داشته باشیم تا خوانندگان این ترجمه رهنمودی در نقد و ارزیابی مکاتب و بررسی تطبیقی آن داشته باشند، و برای تحقیقات گسترده‌تر به کتب و منابع خاص خودشان مراجعه کنند.

امیدواریم این ترجمه، با ویژگی‌های یاد شده، خشنودی حضرت مولی الموحّدین امیرالمؤمنین ﷺ را به هر چند اندک - فراهم کرده باشد، که اهل و معدن و اصل کرامت است که با بزرگواری خویش، دست روسپاهان برخاک مانده را خواهد گرفت. ان شاء الله

مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین ﷺ

محمد دشتی

زمستان ۷۸

* مقدمه سید رضی رحمته الله علیه بر نهج البلاغه

ستایش خدا را سزااست که حمد را بهای نعمت‌ها و پناهگاه از بلاها، و وسیله رسیدن به نعمت‌ها و بهشت جاویدان، و موجب افزایش احسان و کرمش قرار داد. درود بر پیامبر رحمت، و پیشوای رهبران الهی و چراغ روشنی بخش امت، که ریشه های وجودش بزرگواری و درخت اصل و نسبش پر برگ و پر ثمر بوده است. و درود بر اهل بیتش که چراغ‌های روشنی بخش تاریکی‌ها، و وسیله نجات امت‌ها، و نشانه های روشن دین و مرکز ثقل فضیلت و برتری می‌باشند. درود بر همه آنان باد؛ درودی که با فضل و بزرگواری آنها برابری کند؛ و پاداش اعمال آنها قرار گیرد؛ پاداشی که مناسب با پاکیزگی اصل و فرع ایشان است. درود بر آنان باد تا زمانی که سفیده صبح گریبان شب را می‌شکافد و ستارگان طلوع و غروب می‌کنند.

● پیکونگی پیدایش کتاب نهج البلاغه

در آغاز جوانی و طراوت زندگی، دست به تألیف کتابی در «خصائص و ویژگی های ائمه علیهم السلام» زدم که مشتمل بر خبرهای جالب و سخنان برجسته آنها بود.

انگیزه این عمل را در آغاز آن کتاب یادآور شدم و آن را آغاز سخن قرار داده‌ام.

پس از گرد آوردن خصائص امیر مؤمنان علیه السلام مشکلات و حوادث روزگار مرا از اتمام بقیه کتاب، باز داشت. من آن کتاب را موقوف نموده و به فصل‌های مختلفی تقسیم کرده بودم در پایان آن، فصلی که متضمن سخنان جالب امام علیه السلام از سخنان کوتاه در مواعظ، حکم، امثال و آداب - «نه خطبه های طولانی و نه نامه های گسترده» - آورده شد. برخی از دوستان آن را جالب و شگفت انگیز، از جنبه های گوناگون دانستند، و از من خواستند کتابی تألیف کنم که سخنان برگزیده امیر مؤمنان علیه السلام در جمیع فنون و بخشهای مختلف، از خطبه ها، نامه ها، مواعظ و ادب در آن گرد آید؛ زیرا می‌دانستند این کتاب متضمن شگفتی‌های بلاغت و نمونه‌های ارزنده فصاحت و جواهر سخنان عرب و نکات درخشان از سخنان دینی و دنیوی خواهد بود که در هیچ کتابی جمع آوری نشده و در هیچ نوشته‌ای تمام جواب آن گرد آوری نگردیده است؛

زیرا امیر مؤمنان منشأ فصاحت و منبع بلاغت و پدیدآورنده آن است،

مکنونات بلاغت بوسیله او آشکار گردیده، و قوانین و اصول آن از او گرفته شده است؛

تمام خطباء و سخنرانان به او اقتداء نموده و همه واعظان بلیغ از سخن او استمداد جسته‌اند.

با این همه، او همیشه پیشرو است آنها دنباله رو، او مقدم است آنها مؤخر، زیرا سخن او کلامی است که آثار علم الهی، و بوی عطر سخن پیامبر را به همراه دارد.

از این رو خواسته دوستان را اجابت کردم و این کار را شروع کرده، در حالی که یقین داشتم سود و نفع معنوی آن بسیار است، و به زودی همه جا را تحت سیطره خود قرار خواهد داد و اجر آن ذخیره آخرت خواهد بود.

منظورم این بود که علاوه بر فضایل بی‌شمار دیگر، بزرگی قدر، و شخصیت امیر مؤمنان را از این نظر روشن سازم که: امام علی علیه السلام تنها فردی است که از میان تمام گذشتگانی که سخنی از آنها به جامانده، به آخرین مرحله فصاحت و بلاغت رسیده و گفتار او اقیانوسی است بی‌کرانه، که سخن هیچ بلیغی به پایه آن نخواهد رسید.

خواستم در افتخار کردن به امام علیه السلام به قول شاعر معروف «فرزدق» متمثل شوم (که در مورد افتخار به پدارن خود به شخصی به نام «جریر» خطاب می‌کند).

أُولَئِكَ أَتَابْنِي فَجِئْتِي بِمِثْلِهِمْ
(ای جریر! اینها پدران و نیاکان منند اگر می توانی در آن هنگام که در مجمعی گرد آمدیم همانند آنها را برای خود برشمار).

سخنان آن حضرت بر مدار سه اصل می چرخد :

اول - خطبه ها و اوامر

دوم - نامه ها و رسائل

سوم - کلمات حکمت آمیز و مواعظ

تصمیم گرفتیم ابتداء خطبه ها، پس از آن نامه ها، و سپس کلمات حکمت آمیز جالب آن حضرت را جمع کنیم. سپس به هر کدام از آنها بایی را اختصاص دادیم و صفحاتی ویژه آن گردانیدیم تا مقدمه ای باشد برای به دست آوردن آنچه که به آن دسترسی ندارم (و ممکن است) در آینده به آن برسم. و هرگاه سخنی از آن حضرت در مورد بحث و مناظره، یا پاسخ سؤال، و یا منظور دیگری بود که به آن دست یافتیم ولی جزء هیچ یک از این سه بخش نبود، آن را در مناسب ترین و نزدیک ترین بخش قرار دادیم. اگر در میان آنچه برگزیده ام فصول غیر منظم و سخنان غیر مرتبی آمده، به خاطر آن است که من نکته ها و جملات درخشان آن حضرت را جمع می کنم و منظوم حفظ تمام پیوندها و ارتباطات کلامی نیست.

از شگفتی های سخن امام علیه السلام که او خود در این زمینه تنها است و شریک و همتایی در آنها ندارد، این است که: سخن آن حضرت را که درباره زهد و مواعظ است هرگاه کسی تأمل کند و خود را از این جهت بیگانه دارد که این سخن شخصی عظیم القدر و نافذ الامر است که همه در برابر او سر فرود می آورند؛ شک و تردید نخواهد کرد که گوینده این سخن کسی است که جز در وادی زهد و پارسایی قدم نگذاشته و هیچ اشتغالی به جز عبادت نداشته است و یقین می کند که این سخن از کسی است که در گوشه خانه ای تنها و دور از اجتماع یا در یکی از غارها قرار گرفته که جز صدای خودش را نمی شنود و غیر خویش دیگری را نمی بیند، و همواره مشغول عبادت می باشد. و هیچ گاه نمی تواند باور کند که این سخن کسی است که به هنگام جنگ در دریای لشکر دشمن فرو می رفت و پهلوانان و جنگجویان نیرومند را بر زمین می افکند. و او با این حال یکی از زهاد و یکی از افراد صالح و پاک و نمونه ای است که نظیر ندارد.

این است فضایل عجیب و شگفتی زا و ویژگی لطیف او که جمع میان اصداد کرده است. بسیار می شد که من در این باره با برادران مذاکره می کردم و شگفتی آنها را از این ویژگی خاص امام علیه السلام بر می انگیزتم و راستی این خود جای عبرت و شایسته اندیشه و فکر است. اگر در اثناء سخنان انتخاب شده لفظ مزدک و یا معنی مکرری آمده است، عذر من در این باره این است که در روایات مربوط به سخنان امام علیه السلام اختلاف است: گاهی سخنی را در روایتی یافتیم و همان طور که بوده آن را نقل کرده ام. سپس روایت دیگری در همان موضوع به دستم رسیده که با روایت قبل یکسان نبوده، اما به خاطر مطالب بیشتری که داشته، و یا به خاطر لفظ جالب تری که در آن به کار رفته، لازم بود آن را نیز بیاورم. این نیز ممکن است بر اثر سهو و نسیان نه از روی عمد دوباره آورده شده است. با این حال ادعا نمی کنم که من به همه جوانب سخنان امام علیه السلام به طوری احاطه پیدا کرده ام که هیچ کدام از سخنان او از دستم نرفته است؛ بلکه بعید نمی دانم که آنچه نیافته ام بیش از آن باشد که یافته ام، و آنچه در اختیارم قرار گرفته کمتر از آنچه بدستم نیامده باشد.

اما وظیفه من غیر از تلاش و کوشش و سعی فراوان برای یافتن این گم شده نیست، و از خدا می خواهم در این راه مرا راهنمایی کند. بعد از تمام شدن کتاب چنین دیدم که نامش را «نَهْجُ الْبَلَاغَةِ» بگذارم؛ زیرا این کتاب

درهای بلاغت را به روی بیننده می‌گشاید، و خواسته‌هایش را به او نزدیک می‌سازد. این کتاب هم مورد نیاز دانشمند و عالم، و هم دانشجو و متعلم است، و هم خواسته شخص بلیغ و زاهد در آن یافت می‌شود. در بین کلمات امام علیه السلام سخنان شگفت‌انگیزی در مورد توحید، عدل و تنزیه خداوند از شباهت به خلق می‌بینم که تشنگان را سیراب کرده، و پرده‌ها را از روی تاریکی شباهت بر می‌گیرد. از خداوند بزرگ توفیق و نگهداری از لغزش را خواستارم، و نیز می‌خواهم که به من در این راه مقاومت و یاری بخشد و از خطای فکر پیش از خطای زبان، و از خطای سخن، پیش از لغزش قدم، به او پناه می‌برم. او مرا کفایت می‌کند و بهترین حافظ و یاور است.

سنة ۴۰۰ هجری

الشَّريْفُ الرَّضِيُّ

«ابو الحسن محمد بن حسین الطاهر ذوالمناقب»

www.ketab.ir

- ۱۱۳ . چگونگی آفرینش آسمان‌ها . ۹۱ . بیان تفاوت‌های زنان و مردان . ۹۱ . مدیریت خانوادگی . ۹۱ . خفیه ۸۱ - تعریف زهد و پارسایی . ۹۱ . خفیه ۸۲ - دنیا شناسی . ۹۳ . خفیه ۸۳ . شناخت صفات الهی . ۹۳ . سفارش به پرهیزکاری . ۹۳ . دنیا شناسی . ۹۳ . وصف رستخیز . ۹۵ . وصف احوال بندگان صالح خدا . ۹۵ . مثل‌های پندآموز از سمبل‌های تقوا . ۹۵ . راه‌های شناخت و عبرت‌آموزی . ۹۵ . عبرت از مرگ . ۹۷ . معرفی الگوهای پرهیزکاری . ۹۷ . هشدار از دشمنی شیطان . ۹۷ . شگفتی‌های آفرینش انسان . ۹۹ . عبرت از مرگ و مراحل پس از مرگ . ۹۹ . پندآموزی از تاریخ گذشتگان . ۹۹ . ضرورت توبه و استفاده از فرصت‌ها . ۹۹ . خفیه ۸۴ . روانشناسی عمر و عاص . ۱۰۱ . ویژگی‌های امام علی علیه السلام . ۱۰۱ . خفیه ۸۵ . خداشناسی . ۱۰۱ . ضرورت پندپذیری . ۱۰۱ . وصف بهشت . ۱۰۱ . خفیه ۸۶ . علم الهی . ۱۰۳ . پندهای ارزشمند . ۱۰۳ . یادآوری ارزش‌های اخلاقی . ۱۰۳ . شناساندن ضد ارزش‌ها . ۱۰۳ . خفیه ۸۷ . معرفی بهترین بنده خدا . ۱۰۳ . وصف زشت‌ترین انسان . ۱۰۵ . شناساندن جایگاه عترت پیامبر صلی الله علیه و آله . ۱۰۵ . ویژگی‌های امام علی علیه السلام . ۱۰۵ . اخبار غیبی نسبت به آینده بنی‌امیه . ۱۰۷ . خفیه ۸۸ . عوامل هلاکت انسان‌ها . ۱۰۷ . اندوه مسخ ارزش‌ها . ۱۰۷ . خفیه ۸۹ . وصف روزگاران بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله . ۱۰۷ . عبرت‌آموزی از روزگار جاهلیت . ۱۰۷ . خفیه ۹۰ . نشانه‌های خدا در هستی . ۱۰۹ . رابطه خدا با پدیده‌ها . ۱۰۹ . اندرزهای حکیمانه . ۱۰۹ . خفیه ۹۱ . خداشناسی . ۱۰۹ . صفات خدا در قرآن . ۱۱۱ . عجز انسان از شناخت ذات خدا . ۱۱۳ . رد روش‌های دروغین شناخت . ۱۱۳ . وصف پروردگار در آفرینش موجودات . ۱۱۳ . چگونگی آفرینش آسمان‌ها . ۱۱۳ . ویژگی‌های فرشتگان . ۱۱۵ . اقسام فرشتگان . ۱۱۵ . صفات والای فرشتگان . ۱۱۵ . پاک بودن فرشتگان از رذائل اخلاقی . ۱۱۷ . چگونگی آفرینش زمین . ۱۱۷ . نقش پدیده‌های جوّی در زمین . ۱۱۹ . زیبایی‌های زمین . ۱۱۹ . داستان زندگی آغازین آدم . ۱۱۹ . آفرینش امکانات زندگی . ۱۱۹ . تعریف علم خداوند . ۱۲۱ . نیایش امیرالمؤمنین علیه السلام . ۱۲۱ . خفیه ۹۲ . علل نپذیرفتن خلافت . ۱۲۳ . ویژگی‌های مدیریتی امام علی علیه السلام . ۱۲۳ . خفیه ۹۳ . ویژگی‌های علمی و سیاسی امام علی علیه السلام . ۱۲۳ . خبر از فتنه‌های آینده . ۱۲۳ . خبر از فتنه‌های بنی‌امیه . ۱۲۳ . سرانجام تلخ و دردناک بنی‌امیه . ۱۲۵ . خفیه ۹۴ . وصف خدای سبحان . ۱۲۵ . وصف پیامبران آسمانی . ۱۲۵ . وصف پیامبر اسلام و اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله . ۱۲۵ . پندهای جاودانه . ۱۲۵ . خفیه ۹۵ . وصف دوران جاهلیت . ۱۲۵ . ویژگی‌های تبلیغی پیامبر صلی الله علیه و آله . ۱۲۷ . خفیه ۹۶ . خداشناسی . ۱۲۷ . ویژگی‌های پیامبر صلی الله علیه و آله . ۱۲۷ . خفیه ۹۷ . علل شکست کوفیان و مظلومیت علی علیه السلام . ۱۲۷ . تفاوت‌های شامیان با کوفیان . ۱۲۹ . کوفیان و مسخ ارزش‌ها . ۱۲۹ . ضرورت اطاعت از اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله . ۱۲۹ . وصف اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله . ۱۲۹ . خفیه ۹۸ . خبر از فراگیر شدن ستم بنی‌امیه . ۱۲۹ . روش سالم ماندن در حکومت بنی‌امیه . ۱۲۹ . خفیه ۹۹ . ضرورت شکر و سپاس . ۱۲۹ . پرهیز از دنیاپرستی . ۱۲۹ . ضرورت عبرت‌آموزی از گذشتگان . ۱۳۱ . ضرورت یاد مرگ و یاری خواستن از خدا . ۱۳۱ . خفیه ۱۰۰ . شناخت خدا . ۱۳۱ . ویژگی‌های اخلاقی پیامبر صلی الله علیه و آله . ۱۳۱ . تداوم امامت امامان تا ظهور امام زمان علیه السلام . ۱۳۱ . خفیه ۱۰۱ . خداشناسی . ۱۳۳ . هدایت مخالفان . ۱۳۳ . خبر از حوادث آینده در کوفه . ۱۳۳

- خطبه ۱۰۲ وصف روز قیامت ۱۳۳
- خبر از آینده خونین بصره و رزم مجاهدان ۱۳۳
- خطبه ۱۰۳ روش برخورد با دنیا ۱۳۵
- ارزش ستایش و شهادت به یگانگی خدا ۱۳۵
- سفارش به تقوا ۱۳۵
- شناخت دنیا ۱۳۵
- ارزیابی صحیح رابطه دنیا و آخرت ۱۳۵
- خطبه ۱۱۰ دعا برای طلب باران ۱۳۵
- روش استغفار ۱۳۵
- خطبه ۱۱۱ ویژگی‌های پیامبر اسلام ﷺ ۱۳۷
- اندرز باران ۱۳۷
- وصف یارانی که به شهادت رسیدند ۱۳۷
- خبر از خونریزی و شکمبارگی حجاج بن یوسف ثقفی ۱۳۷
- خطبه ۱۱۲ سرزنش انسان‌های خودپرست ۱۳۷
- خطبه ۱۱۸ ستودن یاران نیکوکار ۱۳۷
- خطبه ۱۱۹ ویژگی‌ها و ره آورد اسلام ۱۳۹
- دعا برای پیامبر ﷺ ۱۳۹
- ره آورد بعثت پیامبر ﷺ ۱۳۹
- علل سقوط و سیر ارتجاعی امت ۱۳۹
- خطبه ۱۰۷ وصف نبرد یاران در صفین ۱۳۹
- خطبه ۱۰۸ خداشناسی ۱۴۱
- وصف پیامبر اسلام ﷺ ۱۴۱
- علل انحراف فرزندان امیه ۱۴۱
- نکوهش کوفیان ۱۴۱
- خبر از کشتار و فساد بنی‌امیه ۱۴۱
- هشدار و سفارش به اطاعت از اهل بیت ﷺ ۱۴۳
- خبر از مسخ ارزش‌ها در حکومت بنی‌امیه ۱۴۳
- خطبه ۱۰۹ وصف قدرت پروردگار ۱۴۳
- وصف فرشتگان ۱۴۵
- نعمت‌های خداوند و سوءاستفاده‌ها ۱۴۵
- خطر عشق و وابستگی‌های دروغین ۱۴۵
- وصف چگونگی مرگ ۱۴۵
- وصف رستاخیز و زنده شدن دوباره ۱۴۷
- وصف پارسایی پیامبر ﷺ ۱۴۷
- ویژگی‌های اهل بیت ﷺ ۱۴۷
- خطبه ۱۱۰ ره آورد برخی از مبانی اعتقادی ۱۴۷
- ارزش و ره آوردهای قرآن ۱۴۹
- خطبه ۱۱۱ هشدار از دنیاپرستی ۱۴۹
- شناخت ماهیت دنیا ۱۴۹
- روش برخورد با دنیا ۱۴۹
- عبرت از گذشتگان ۱۵۱
- پرهیز از دنیای حرام ۱۵۱
- عبرت از قدرتمندان نابود شده ۱۵۱
- خطبه ۱۱۲ عجز انسان از درک فرشتگان ۱۵۳
- خطبه ۱۱۳ شناخت دنیا و پرهیز از دنیازدگی ۱۵۳
- علل پذیرش حکمت ۱۵۳
- سیاست توحیدی و عدالت اقتصادی ۱۵۳
- مرز عدالت و اسراف ۱۵۳
- خطبه ۱۲۷ افشاء عقاید گمراه‌کننده خوارج ۱۵۳
- پرهیز از افراط و تفریط در دوستی امام ﷺ ۱۷۱
- علل پذیرش حکمت ۱۷۱
- خطبه ۱۲۸ ۱۷۱

- ۱۷۴۰ □ ترجمه نهج البلاغه
۱۷۱. اخبار غیبی امام علیه السلام نسبت به آینده بصره. ۱۷۱. خطبه ۱۴۴
۱۷۱. وصف ترک های مغول. ۱۷۱. فلسفه بعثت پیامبران. ۱۸۷
۱۷۳. جایگاه علم غیب. ۱۷۳. ویژگی های امامان دوازده گانه شیعه. ۱۸۹
- خطبه ۱۲۹. ۱۷۳. شناساندن گمراهان و عبدالملک مروان. ۱۸۹
۱۷۳. وصف جامعه مسخ شده. ۱۷۳. اندرزهای جاودانه. ۱۸۹
۱۷۳. عبرت گرفتن از دنیا. ۱۷۳. خطبه ۱۴۵
- خطبه ۱۳۰. ۱۷۳. دنیاشناسی. ۱۸۹
- خداگرایی در مبارزه. ۱۷۵. نکوهش از بدعت ها. ۱۸۹
- ره آورد تقوا. ۱۷۵. خطبه ۱۴۶
- خطبه ۱۳۱. ۱۷۵. علل پیروزی اسلام و مسلمین. ۱۹۱
- علل نکوهش کوفیان. ۱۷۵. واقع بینی در مشاوره نظامی. ۱۹۱
- فلسفه حکومت اسلامی. ۱۷۵. خطبه ۱۴۷
- شرایط رهبر اسلامی. ۱۷۵. ره آورد بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله. ۱۹۱
- خطبه ۱۳۲. ۱۷۵. خبر از آینده تأسف بار مسلمین. ۱۹۱
- ستایش پروردگار. ۱۷۷. پندهای حکیمانه. ۱۹۳
- ضرورت یاد مرگ. ۱۷۷. شناخت جایگاه قرآن و عترت پیامبر صلی الله علیه و آله. ۱۹۳
- ضرورت عمل گرایی و روش برخورد با دنیا. ۱۷۷. خطبه ۱۴۸
- خطبه ۱۳۳. ۱۷۷. روانشناسی طلحه و زبیر. ۱۹۳
- ضرورت توجه به عظمت پروردگار. ۱۷۷. افشای اهداف شیطان اصحاب جمل. ۱۹۳
- ویژگی های قرآن. ۱۷۷. خطبه ۱۴۹
- ویژگی های پیامبر صلی الله علیه و آله. ۱۷۷. یاد مرگ. ۱۹۳
- روش برخورد با دنیا. ۱۷۹. وصیت های امام علی علیه السلام. ۱۹۳
- اندرزهای جاودانه. ۱۷۹. وصف دورانی که امام را نمی یابند. ۱۹۵
- ره آوردهای قرآن. ۱۷۹. خطبه ۱۵۰
- علل سقوط مردم. ۱۷۹. آینده بشریت و ظهور حضرت مهدی علیه السلام. ۱۹۵
- خطبه ۱۳۴. ۱۷۹. ره آورد حکومت حضرت مهدی علیه السلام. ۱۹۵
- نقش امدادهای الهی در پیروزی. ۱۷۹. سرنوشت مردم پس از پیامبر صلی الله علیه و آله. ۱۹۵
- ضرورت حفظ بایگاه اسلامی. ۱۷۹. افسوس از سیر ارتجاعی امت. ۱۹۷
- خطبه ۱۳۵ - شناخت دشمنان امام علیه السلام. ۱۷۹. خطبه ۱۵۱
- خطبه ۱۳۶. ۱۷۹. ارزش شهادتین. ۱۹۷
- وصف ویژگی های بیعت مردم با امام علیه السلام. ۱۸۱. نکوهش مردم گمراه. ۱۹۷
- ضرورت یاری کردن در اصلاح و بازسازی دل ها. ۱۸۱. خبر از آینده خونین عرب. ۱۹۷
- خطبه ۱۳۷. ۱۸۱. روش مقابله با فتنه ها. ۱۹۹
- افشای ادعاهای طلحه و زبیر. ۱۸۱. خطبه ۱۵۲
- وصف ویژگی های بیعت با امام علیه السلام. ۱۸۱. شناخت صفات خدا. ۱۹۹
- شکوه از طلحه و زبیر. ۱۸۱. شناخت عظمت امامان علیهم السلام و قرآن. ۱۹۹
- خطبه ۱۳۸. ۱۸۱. ویژگی های قرآن. ۱۹۹
- خبر از ظهور و سیستم حکومتی حضرت مهدی (عج). ۱۸۳. خطبه ۱۵۳
- خبر از تهاجم خونین عبدالملک مروان به کوفه. ۱۸۳. وصف گمراهان و غفلت زدگان. ۲۰۱
- خطبه ۱۳۹ - ویژگی های امام علیه السلام. ۱۸۳. درمان غفلت زدگی ها. ۲۰۱
- خطبه ۱۴۰. ۱۸۳. صفات ناپسند نابود کننده. ۲۰۱
- ضرورت یاری کردن پاکان در اصلاح فاسدان. ۱۸۳. روانشناسی انسانی و حیوانی. ۲۰۱
- ضرورت پرهیز از غیبت دیگران. ۱۸۳. خطبه ۱۵۴
- خطبه ۱۴۱. ۱۸۳. جایگاه امامان معصوم علیهم السلام و نکوهش از منحرفان. ۲۰۳
- حفظ دوستی ها و طرد بدگوی ها. ۱۸۵. شرایط امامت و رهبری. ۲۰۳
- شناخت حق و باطل. ۱۸۵. تأثیر متقابل جسم و روح. ۲۰۳
- خطبه ۱۴۲. ۱۸۵. خطبه ۱۵۵
- پرهیز از اسراف. ۱۸۵. وصف پروردگار. ۲۰۳
- شناخت راه های بخشش و احسان. ۱۸۵. شگفتی های خفاش. ۲۰۵
- خطبه ۱۴۳. ۱۸۵. خطبه ۱۵۶
- رابطه نظام هستی با انسان. ۱۸۵. ضرورت اطاعت از رهبری. ۲۰۵
- فلسفه آزمایش ها. ۱۸۷. ره آورد ایمان. ۲۰۵
- نیایش برای طلب باران. ۱۸۷. یادآوری برخی از ارزش ها و ویژگی های قرآن. ۲۰۷

۲۲۹	افشای توطئه ناکتین	۲۰۷	خبر از فتنه‌ها و شهادت خویش
۲۳۱	خطبه ۱۷۰ - روش هدایت کردن	۲۰۷	خبر از آزمایش شدن امت
	خطبه ۱۷۱		خطبه ۱۵۷
۲۳۱	نیایش در آستانه جنگ	۲۰۷	عبرت از تاریخ گذشتگان
۲۳۱	روش بسیج نیروها در جنگ	۲۰۹	ضرورت تقوا و خودسازی
	خطبه ۱۷۲	۲۰۹	یاد تنهایی قبر
۲۳۱	گفتگو در روز شورا		خطبه ۱۵۸
۲۳۳	شکوه از قریش	۲۰۹	ارزش پیامبر ﷺ و قرآن
۲۳۳	شکوه از ناکتین	۲۱۱	خبر از آینده دردناک بنی‌امیه
۲۳۳	علل پیکار با اصحاب جمل	۲۱۱	خطبه ۱۵۹ - وصف کشورداری خویش
	خطبه ۱۷۳		خطبه ۱۶۰
۲۳۳	ویزگی‌ها و شرایط رهبر اسلامی	۲۱۱	خداشناسی
۲۳۵	ضرورت تقوا	۲۱۱	راه‌های خداشناسی
۲۳۵	ضرورت شناخت دنیا	۲۱۳	وصف امیدواری به خدا
	خطبه ۱۷۴	۲۱۳	ضرورت توجه به روش زندگی پیامبران
۲۳۵	افشای ادعاهای دروغین طلحه	۲۱۳	راه و رسم زندگی پیامبر اسلام ﷺ
۲۳۵	پاسخ به شایعات بیرامون قتل عثمان	۲۱۵	ضرورت پیروی از سنت پیامبر ﷺ
	خطبه ۱۷۵	۲۱۵	ساده‌زیستی امام علی علیه السلام
۲۳۵	نکوهش غافلان		خطبه ۱۶۱
۲۳۷	علوم بی‌پایان امام علی علیه السلام	۲۱۵	وصف پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام
۲۳۷	ویزگی‌های امام علی علیه السلام	۲۱۷	ضرورت تقوا و عبرت از گذشتگان
	خطبه ۱۷۶		خطبه ۱۶۲
۲۳۷	ضرورت اطاعت از دستورات الهی	۲۱۷	علل و عوامل غصب امامت
۲۳۷	ویزگی‌های قرآن	۲۱۷	شکوه از ستم‌های معاویه
۲۳۹	تشویق به اعمال نیکو		خطبه ۱۶۳
۲۳۹	ضرورت کنترل زبان	۲۱۹	خداشناسی
۲۳۹	پرهیز از بدعت‌ها	۲۱۹	وصف ویزگی‌های آفرینش
۲۴۱	راه‌آورددهای قرآن	۲۱۹	شگفتی آفرینش انسان
۲۴۱	اقسام ظلم و ستم		خطبه ۱۶۴
۲۴۱	ضرورت خودسازی	۲۲۱	هشدار دادن به عثمان
	خطبه ۱۷۷	۲۲۱	جایگاه ارزشی امام عادل و رهبر ستمگر
۲۴۱	شرایط حکمت	۲۲۱	ترساندن عثمان از خشم مجاهدان
۲۴۱	نکوهش از خیانت داوود بن حکمت		خطبه ۱۶۵
	خطبه ۱۷۸	۲۲۱	شگفتی آفرینش پرندگان
۲۴۳	خداشناسی	۲۲۳	شگفتی آفرینش طاووس
۲۴۳	روش برخورد با دنیا	۲۲۳	روانشناسی حیوانی طاووس
۲۴۳	خطبه ۱۷۹ - خداشناسی	۲۲۳	شگفتی رنگ‌آمیزی پرهای طاووس
	خطبه ۱۸۰	۲۲۵	عجز انسان از درک حقائق پدیده‌ها
۲۴۵	نکوهش از کوفیان	۲۲۵	شگفتی آفرینش جانداران کوچک
۲۴۵	علل سقوط و انحطاط فکری کوفیان	۲۲۵	وصف ویزگی‌های بهشت جاودانه
۲۴۵	خطبه ۱۸۱ - نکوهش فریب خوردگان از خوارج		خطبه ۱۶۶
	خطبه ۱۸۲	۲۲۷	احترام متقابل اجتماعی
۲۴۵	ستایش پروردگار	۲۲۷	آینده دردناک بنی‌امیه
۲۴۷	راه‌های خداشناسی	۲۲۷	علل پیروزی و شکست ملت‌ها
۲۴۷	خداشناسی		خطبه ۱۶۷
۲۴۹	سفارش به تقوا و پندپذیری از تاریخ	۲۲۷	ویزگی‌های قرآن
۲۴۹	وصف حضرت مهدی (عج)	۲۲۷	وصف ویزگی‌های مسلمانی
۲۴۹	پند و اندرز یاران	۲۲۹	مسئولیت‌ها
۲۴۹	یاد یاران شهید		خطبه ۱۶۸
۲۴۹	ضرورت جهاد و هدفداری در مبارزه	۲۲۹	واقع‌بینی امام در مبارزه با ناکتین
	خطبه ۱۸۳	۲۲۹	مشکلات جنگ داخلی
۲۵۱	خداشناسی		خطبه ۱۶۹
۲۵۱	ویزگی‌های قرآن	۲۲۹	ضرورت اطاعت از رهبری

۲۸۳	علل نکوهش و سقوط کوفیان	۲۵۱	سفارش به پرهیزکاری
۲۸۳	قاطعیت در نبرد با منحرفان	۲۵۳	ضرورت یاد قیامت و عذاب الهی
۲۸۳	سوابق درخشان شجاعت و فضایل امام علی علیه السلام	۲۵۳	روش استفاده از دنیا
۲۸۵	خیزه‌سری و دشمنی سران قریش	۲۵۵	خطبه ۱۸۴ - افشای منافق
۲۸۵	الگوهای کامل انسان		خطبه ۱۸۵
	خطبه ۱۹۳	۲۵۵	خدانشناسی
۲۸۷	سیمای پرهیزکاران	۲۵۵	ویژگی‌های پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله
۲۸۷	شب پرهیزکاران	۲۵۵	راه‌های خدانشناسی
۲۸۷	روز پرهیزکاران	۲۵۷	شگفتی آفرینش ملخ
۲۸۹	نشانه‌های پرهیزکاران	۲۵۷	نشانه‌های خدا در طبیعت
۲۸۹	جایگاه اجل و مرگ انسان		خطبه ۱۸۶
	خطبه ۱۹۴	۲۵۷	شناساندن راه صحیح خدانشناسی
۲۹۱	مشکلات رسالت	۲۵۹	والا تر از صفات پدیده‌ها
۲۹۱	سیمای منافقان	۲۵۹	شناخت قدرت پروردگار
۲۹۱	افشای اهداف شیطانی منافقان	۲۶۱	معاد و آفرینش دوباره پدیده‌ها
	خطبه ۱۹۵		خطبه ۱۸۷
۲۹۱	نشانه‌های خدا در هستی	۲۶۳	خبر از حوادث و دگرگونی آینده
۲۹۳	خدانشناسی	۲۶۳	ضرورت اطاعت از رهبری
۲۹۳	ضرورت یاد آخرت		خطبه ۱۸۸
	خطبه ۱۹۶	۲۶۳	سفارش به پرهیزکاری
۲۹۳	وصف جاهلیت	۲۶۳	ارزش یاد مرگ
۲۹۳	ضرورت تقوا و ترک دنیاپرستی	۲۶۳	ضرورت شتاب در نیکوکاری‌ها
۲۹۳	ضرورت عمل‌گرایی		خطبه ۱۸۹
	خطبه ۱۹۷	۲۶۵	انقسام ایمان
۲۹۳	فضایل امیرالمؤمنین علیه السلام	۲۶۵	شناخت هجرت و مهاجر واقعی
۲۹۵	اندوه وفات پیامبر صلی الله علیه و آله	۲۶۵	مشکلات فهم برخی از احادیث
۲۹۵	ویژگی‌های امام علی علیه السلام	۲۶۵	آگاهی ژرف امام علیه السلام
	خطبه ۱۹۸		خطبه ۱۹۰
۲۹۵	شناخت علم الهی	۲۶۵	ضرورت شکرگذاری
۲۹۵	ارزش پرهیزکاری	۲۶۵	سفارش به پرهیزکاری و یاد مرگ
۲۹۵	ویژگی‌های اسلام	۲۶۵	توجه به زودگذر بودن دنیا
۲۹۷	بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله و سختی‌های جاهلیت	۲۶۷	آینده پرهیزکاران
۲۹۷	ارزش‌ها و ویژگی‌های قرآن	۲۶۷	آموزش نظامی
	خطبه ۱۹۹		خطبه ۱۹۱
۲۹۹	ره‌آورد هراز	۲۶۹	شناخت پروردگار
۲۹۹	ارزش و بهر آوردن رکات	۲۶۹	ره‌آورد پرهیزکاری
۲۹۹	مسئولیت ادای امانت	۲۶۹	پرهیز از دنیای حرام
۳۰۱	دانش الهی	۲۷۱	انقسام دنیاپرستان
۳۰۱	خطبه ۲۰۰ - سیاست دروغین معاویه		خطبه ۱۹۲
	خطبه ۲۰۱	۲۷۱	والایی پروردگار
۳۰۱	ضرورت پیمودن راه حق	۲۷۱	نکوهش از تکبر و خودپسندی شیطان
۳۰۱	مسئولیت‌های عمومی در برابر گناه	۲۷۱	آزمایش‌ها و روش‌های درمان تکبر
	خطبه ۲۰۲	۲۷۳	هشدار از دشمنی‌های شیطان
۳۰۱	شکوه‌ها با پیامبر صلی الله علیه و آله	۲۷۳	پرهیز از تکبر و اخلاق جاهلی
۳۰۱	شرح اندوه بی‌بایان	۲۷۵	پرهیز از سران متکبر و خودپسند
	خطبه ۲۰۳	۲۷۵	ضرورت عبرت از گذشتگان
۳۰۳	ضرورت آخرت‌گرایی	۲۷۵	فلسفه آزمایش‌ها
۳۰۳	دنیا و آزمایش‌ها	۲۷۷	فلسفه حج
۳۰۳	خطبه ۲۰۴ - آمادگی برای سفر آخرت	۲۷۹	پرهیز از ستمکاری
	خطبه ۲۰۵	۲۷۹	فلسفه عبادات اسلامی
۳۰۳	برخورد قاطع با سران جَتل	۲۷۹	تعصب ورزیدن زشت و زیبا
۳۰۳	هذنداری امام در حکومت	۲۷۹	علل پیروزی و شکست ملت‌ها
۳۰۳	فلسفه عدالت اقتصادی	۲۸۱	ره‌آورد بعثت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله

۲۰۶ خطبه	انسان و رستاخیز	۳۲۷
پرهیز از دشنام دشمن	خطبه ۲۲۴	۳۰۵
هدف‌داری در جنگ و نیایش	امام علی و پرهیز از ستمکاری	۳۲۷
خطبه ۲۰۷ - ضرورت حفظ امامت	امام علی و پرهیز از امتیازدهی	۳۲۷
خطبه ۲۰۸ - نکوهش از نافرمانی کوفیان	امام علی و پرهیز از رشوه‌خواری	۳۲۷
خطبه ۲۰۹	امام علی و عدالت اجتماعی	۳۲۷
روش استفاده از دنیا	خطبه ۲۲۵ - یاری خواستن از خدا در مشکلات اقتصادی	۳۲۷
برخورد با تفکر ترک دنیا	خطبه ۲۲۶	۳۰۷
وظایف رهبری	دنیاشناسی	۳۰۷
خطبه ۲۱۰	ضرورت عبرت گرفتن از دنیا	۳۲۷
اقسام احادیث رواج یافته	خطبه ۲۲۷	۳۰۷
اقسام راویان حدیث	چگونگی انس خدا با پندگان عارف	۳۰۷
اقسام یاران پیامبر ﷺ	روش درخواست از خداوند	۳۰۹
خطبه ۲۱۱	خطبه ۲۲۸ - ویژگی‌های سلمان فارسی	۳۰۹
نشانه‌های خدا در هستی	خطبه ۲۲۹ - ویژگی‌های بیعت مردم با امام	۳۰۹
شگفتی آفرینش پدیده‌ها	خطبه ۲۳۰	۳۰۹
خطبه ۲۱۲ - بسیج مردم برای جنگ با شامیان	ره‌آورد پرهیزکاری و عمل	۳۱۱
خطبه ۲۱۳	ضرورت یاد مرگ	۳۱۱
خدانشناسی	سفارش به نیکوکاری	۳۱۱
ویژگی‌های پیامبر ﷺ	دنیا و زاهدان	۳۱۱
خطبه ۲۱۴	خطبه ۲۳۱ - ویژگی‌های پیامبر ﷺ	۳۱۱
پیامبر شناسی	خطبه ۲۳۲ - احتیاط در بیت المال	۳۱۳
ارزش دانشمندان الهی	خطبه ۲۳۳	۳۱۳
پندهای جاودانه	فصاحت و بلاغت اهل بیت علیهم السلام	۳۱۳
دعا ۲۱۵	علل سقوط جامعه اسلامی	۳۱۳
دعا و نیایش	خطبه ۲۳۴ - علل تفاوت‌ها میان انسان‌ها	۳۱۳
روش درخواست از خداوند	خطبه ۲۳۵ - در سوگ پیامبر ﷺ	۳۱۳
خطبه ۲۱۶	خطبه ۲۳۶ - یاد مشکلات هجرت	۳۱۵
شناخت حقوق اجتماعی	خطبه ۲۳۷ - سفارش به نیکوکاری	۳۱۵
حقوق متقابل مردم و رهبری	خطبه ۲۳۸	۳۱۵
راه‌آورد حقوق اجتماعی	وصف شاهان	۳۱۵
ویژگی‌های اخلاقی و مدیریتی امیرالمؤمنین علی	نکوهش از انتخاب داوران	۳۱۷
ضرورت سالم سازی روابط بین مردم و رهبری	خطبه ۲۳۹ - فضایل اهل بیت پیامبر ﷺ	۳۱۷
خطبه ۲۱۷	خطبه ۲۴۰ - نکوهش از موضع‌گیری‌ها ناروای عثمان	۳۱۷
شکوه‌ها از قریش	خطبه ۲۴۱ - تشویق برای جهاد	۳۱۷
علل تنهایی و مظلومیت		۳۱۷
خطبه ۲۱۸ - افشای خیانت ناکثان		۳۱۷
خطبه ۲۱۹ - تأسف بر کشته شدگان جمل		۳۱۹
خطبه ۲۲۰ - پوینده راه خدا		۳۱۹
خطبه ۲۲۱		۳۱۹
هشدار از غفلت زدگی‌ها		۳۱۹
ضرورت عبرت آموزی از گذشتگان		۳۲۱
پیام مردگان		۳۲۱
پندپذیری از حالات رفتگان		۳۲۱
سختی‌های لحظه‌های مرگ		۳۲۳
خطبه ۲۲۲		۳۲۳
ارزش و ره‌آورد یاد خدا		۳۲۳
سیمای یادکنندگان خدا		۳۲۳
ارزش وجود ذاکران و عارفان		۳۲۳
خطبه ۲۲۳		۳۲۳
هشدار از غرور زدگی‌ها		۳۲۵
راه چگونه بودن و چگونه زیستن		۳۲۵
ضرورت دنیاشناسی		۳۲۷
	نامۀ ۱	
	افشای سران ناکثین	۳۴۳
	تشویق مردم کوفه برای جهاد	۳۴۳
	نامۀ ۲ - تشکر از مجاهدان از جنگ برگشته	۳۴۳
	نامۀ ۳	
	برخورد قاطع با خیانت کارگزاران	۳۴۳
	هشدار از بی‌اعتباری دنیای حرام	۳۴۳
	ضرورت عبرت از گذشتگان	۳۴۵
	نامۀ ۴ - روش گزینش نیروهای عمل کننده	۳۴۵
	نامۀ ۵ - هشدار از استفاده ناروای بیت المال	۳۴۵
	نامۀ ۶	
	علل مشروعیت حکومت امام علی	۳۴۷
	پاسخ به شایعات و اذعاهای معاویه	۳۴۷
	نامۀ ۷	
	افشای چهره پنهان معاویه	۳۴۷
	پاسخ به شایعات	۳۴۷

- نامه ۸ - وادار ساختن معاویه به بیعت ۳۴۷
- نامه ۹ ۳۴۷
- افشای دشمنی‌های قریش و استقامت پیامبر ﷺ ۳۴۷
- افشای ادعاهای دروغین معاویه ۳۴۹
- نامه ۱۰ ۳۴۹
- افشای چهره پنهان معاویه ۳۴۹
- پاسخ به تهدید نظامی معاویه ۳۴۹
- پاسخ به خونخواهی دروغین معاویه ۳۵۱
- نامه ۱۱ ۳۵۱
- احتیاط‌های ضروری در حرکت سپاهیان ۳۵۱
- ویژگی‌های خط شکنان ۳۵۱
- نامه ۱۲ ۳۵۱
- احتیاط‌های نظامی برای سربازان پیشتاز ۳۵۱
- روش استقرار سپاه برابر دشمنان ۳۵۱
- نامه ۱۳ - رعایت سلسله مراتب فرماندهی ۳۵۱
- نامه ۱۴ ۳۵۳
- ترک آغازگری در جنگ ۳۵۳
- اخلاق نظامی پس از نبرد ۳۵۳
- نامه ۱۵ - نیایش در جنگ ۳۵۳
- نامه ۱۶ - آموزش تاکتیک‌های نظامی ۳۵۳
- نامه ۱۷ ۳۵۳
- افشای چهره بنی‌امیه ۳۵۵
- ویژگی‌ها و فضایل اهل بیت ﷺ ۳۵۵
- نامه ۱۸ ۳۵۵
- هشدار از مسایل بصره ۳۵۵
- ویژگی‌های قبیله بنی‌تمیم ۳۵۵
- اخلاق مدیریتی ۳۵۵
- نامه ۱۹ ۳۵۵
- هشدار از بدرفتاری با مردم ۳۵۵
- طرح اخلاق اجتماعی و مدیریتی ۳۵۷
- نامه ۲۰ - هشدار از خیانت به بیت المال ۳۵۷
- نامه ۲۱ - سفارش به میانه روی ۳۵۷
- نامه ۲۲ - سفارش به آخرت گرایی ۳۵۷
- نامه ۲۳ ۳۵۷
- وصیت آخر امام ۳۵۷
- سفارش به ارزش‌های اخلاقی ۳۵۷
- نامه ۲۴ ۳۵۹
- وصیت اقتصادی نسبت به اموال شخصی ۳۵۹
- سفارش به اعتدال در مصرف اموال ۳۵۹
- وصیت به حفظ درختان و باغات ۳۵۹
- نامه ۲۵ ۳۶۱
- اخلاق اجتماعی کارگزاران اقتصادی ۳۶۱
- روش جمع‌آوری بیت‌المال ۳۶۱
- حمایت از حقوق حیوانات ۳۶۱
- نامه ۲۶ ۳۶۱
- اخلاق کارگزاران مالیاتی ۳۶۱
- ضرورت امانت‌داری ۳۶۳
- نامه ۲۷ ۳۶۳
- اخلاق اجتماعی مدیران ۳۶۳
- پرهیزکاران و دنیای حلال ۳۶۳
- ضرورت یاد مرگ ۳۶۳
- نامه ۲۸ ۳۶۵
- اخلاق مدیران اجرایی ۳۶۵
- هشدار از خطرات منافقین ۳۶۵
- نامه ۲۹ ۳۶۵
- سخت‌گیری در مصرف بیت‌المال ۳۶۵
- روش تنبیه یک مدیر خائن ۳۶۵
- نامه ۳۰ ۳۶۵
- افشای ادعاهای دروغین معاویه ۳۶۵
- ویژگی‌ها و فضایل بنی‌هاشم ۳۶۵
- امتیازات بنی‌هاشم و رسوایی بنی‌امیه ۳۶۷
- مظلومیت امیرالمؤمنین ﷺ ۳۶۷
- پاسخ به تهدیدات نظامی ۳۶۷
- نامه ۲۹ - هشدار به مردم بصره ۳۶۹
- نامه ۳۰ - بند و هشدار به معاویه ۳۶۹
- نامه ۳۱ ۳۶۹
- انسان و حوادث روزگار ۳۷۱
- مراحل خودسازی ۳۷۱
- اخلاق اجتماعی ۳۷۱
- شتاب در تربیت فرزند ۳۷۳
- روش تربیت فرزند ۳۷۳
- ضرورت توجه به معنویات ۳۷۵
- ضرورت آخرت‌گرایی ۳۷۵
- معیارهای روابط اجتماعی ۳۷۵
- تلاش در جمع‌آوری زاد و توشه ۳۷۷
- نشانه‌های رحمت الهی ۳۷۷
- شرایط اجابت دعا ۳۷۷
- ضرورت یاد مرگ ۳۷۹
- شناخت دنیاپرستان ۳۷۹
- ضرورت آخرت‌گرایی و ارزش‌های اخلاقی ۳۷۹
- ضرورت رعایت حقوق دوستان ۳۸۱
- ضرورت توجه به ارزش‌های اخلاقی ۳۸۱
- جایگاه زن و فرهنگ پرهیز ۳۸۳
- نامه ۳۲ - افشای سیاست استحمار معاویه ۳۸۳
- نامه ۳۳ ۳۸۵
- وصف شامیان مسخ شده ۳۸۵
- دستورات لازم به فرماندار مکه ۳۸۵
- نامه ۳۴ ۳۸۵
- روش دلجویی از فرماندار معزول ۳۸۵
- ویژگی‌های مالک اشتر ۳۸۵
- نامه ۳۵ ۳۸۵
- ویژگی‌های محمد بن ابی بکر ۳۸۵
- علل سقوط مصر و نكوهش کوفیان ۳۸۵
- نامه ۳۶ ۳۸۷
- آمادگی رزمی امام ﷺ ۳۸۷
- اعلام مواضع قاطعانه در جنگ ۳۸۷
- نامه ۳۷ - افشای ادعای دروغین معاویه ۳۸۷
- نامه ۳۸ ۳۸۹
- تشریح اوضاع سیاسی مصر ۳۸۹
- ویژگی‌های مالک اشتر ۳۸۹
- نامه ۳۹ - افشای بردگی عمر و عاص ۳۸۹
- نامه ۴۰ - نکوهش یک کارگزار ۳۸۹
- نامه ۴۱ ۳۸۹
- نکوهش یک مدیر خیانتکار ۳۸۹
- نکوهش از سوءاستفاده در بیت‌المال ۳۹۱
- برخورد قاطع با خیانتکار ۳۹۱
- نامه ۴۲ - روش دلجویی در عزل و نصب‌ها ۳۹۱
- نامه ۴۳ ۳۹۳
- سخت‌گیری در مصرف بیت‌المال ۳۹۳
- روش تنبیه یک مدیر خائن ۳۹۳

نامہ ۴۴	۴۴	ہشدارها	۴۱۹
ہشدار بہ زیاد از نقشہ‌های معاویہ	۳۹۲	دستورالعمل‌های ضروری	۴۱۹
رد اذعای ابوسفیان	۳۹۲	نامہ ۵۴	۴۲۱
نامہ ۴۵	۴۲۱	طرح ویژگی‌های بیعت مردم با امام علیہ السلام	۴۲۱
ضرورت سادہ‌زیستی کارگزاران	۳۹۲	پاسخ بہ اذعای طلحہ و زبیر	۴۲۱
امام الکوی سادہ‌زیستی	۳۹۲	نامہ ۵۵	۴۲۳
ویژگی‌های امیرالمؤمنین علیہ السلام	۳۹۵	فلسفہ آزمایش‌ها	۴۲۳
امام و دنیای حرام	۳۹۵	اندرز دادن بہ دشمن	۴۲۳
امام و دنیای دنیاپرستان	۳۹۷	نامہ ۵۶ - اخلاق فرماندہی	۴۲۳
وصف رستگاران	۳۹۷	نامہ ۵۷ - روش بسیج کردن مردم برای جہاد	۴۲۳
نامہ ۴۶	۴۲۳	نامہ ۵۸	۴۲۳
مسئولیت فرمانداری	۳۹۷	تبیین عوامل وحدت	۴۲۳
اخلاق مدیریت	۳۹۹	علل پیدایش جنگ میان مسلمین	۴۲۳
نامہ ۴۷	۴۲۵	نامہ ۵۹	۴۲۵
وصیت بہ ارزش‌های اخلاقی	۳۹۹	پرهیز از ہواپرستی	۴۲۵
پندہای جاودانہ	۳۹۹	روش برخورد با دنیا	۴۲۵
سفارش بہ عدالت در قصاص	۳۹۹	نامہ ۶۰	۴۲۵
نامہ ۴۸	۳۹۹	روش بحرکت در آوردن لشکر	۴۲۵
عوامل رسوایی انسان	۳۹۹	روش بازداري لشکر و مردم از ناہنجاری‌ها	۴۲۵
اندرز دادن بہ معاویہ	۳۹۹	نامہ ۶۱ - نکوہش از فرماندہ شکست خوردہ	۴۲۷
نامہ ۴۹ - ہشدار بہ معاویہ از ہنیا پرستی	۳۹۹	نامہ ۶۲	۴۲۷
نامہ ۵۰	۴۰۱	علل پیدایش فتنہ‌ها	۴۲۷
پرهیز از غرورزدگی	۴۰۱	مظلومیت امیرالمؤمنین علیہ السلام	۴۲۷
مسئولیت‌های رہبری و نظامیان	۴۰۱	شجاعت و دشمن‌شناسی امام علیہ السلام	۴۲۷
نامہ ۵۱	۴۰۱	علل جہاد و پیکار	۴۲۹
ارزش جمع‌آوری بیت‌المال	۴۰۱	نامہ ۶۳	۴۲۹
اخلاق کارگزاران اقتصادی	۴۰۱	بازداشتن ابوموسی از فتنہ‌انگیزی	۴۲۹
نامہ ۵۲ - وقت‌های نماز پنجگاہ	۴۰۳	ہشدار و اتمام حجت با ابوموسی	۴۲۹
نامہ ۵۳	۴۰۳	نامہ ۶۴	۴۲۹
ضرورت خودسازی	۴۰۳	علل اختلاف بین بنی امیہ و بنی ہاشم	۴۲۹
اخلاق رہبری	۴۰۳	پاسخ تہدیدات نظامی معاویہ	۴۲۹
پرهیز از غرور و خودپسندی	۴۰۵	یادآوری دلاری‌ها در پیکارها	۴۳۱
مردم‌گرایی، حق‌گرایی	۴۰۵	نامہ ۶۵	۴۳۱
ضرورت رازداری	۴۰۵	افشای علل گمراہی معاویہ	۴۳۱
جایگاہ صحیح مشورت	۴۰۷	پاسخ بہ اذعای دروغین معاویہ	۴۳۱
پرهیز از مدیران حکومت‌های فاسد گذشتہ	۴۰۷	نامہ ۶۶ - ضرورت واقع بینی	۴۳۳
اصول روابط اجتماعی رہبران	۴۰۷	نامہ ۶۷	۴۳۳
ضرورت حفظ سنت‌های نیکو	۴۰۷	ضرورت رسیدگی بہ امور حجاج	۴۳۳
شناخت افشارگون‌گون اجتماعی	۴۰۷	سفارش بہ رفع نیازمندی‌های حجاج	۴۳۳
صفات ارزشی نظامیان	۴۰۹	نامہ ۶۸ - روش برخورد با دنیا	۴۳۳
صفات گزینشی فرماندہان نظامی	۴۰۹	نامہ ۶۹	۴۳۵
صفات قضات و داوران	۴۱۱	اخلاق کارگزاران حکومتی	۴۳۵
نظارت در امور مدیران و کارگزاران	۴۱۱	اوصاف مؤمنان	۴۳۵
نظارت دقیق در بیت‌المال و امور مالیات	۴۱۳	روش بکارگیری نفس در خوبی‌ها	۴۳۵
اصالت دادن بہ عمران و آبادانی کشور	۴۱۳	نامہ ۷۰	۴۳۷
صفات منشیان و نویسندگان حکومت	۴۱۳	روش برخورد با فراریان	۴۳۷
نظارت دقیق در امور بازار و بازرگانان	۴۱۳	ضرورت دشمن‌شناسی	۴۳۷
نظارت بر زندگی محرومان	۴۱۵	نامہ ۷۱	۴۳۷
رسیدگی مستقیم بہ امور نیازمندان	۴۱۵	علل عزل یک کارگزار	۴۳۷
اخلاق اختصاصی رہبری	۴۱۵	سرزنش از خیانت اقتصادی	۴۳۷
پرهیز از مردم‌گریزی	۴۱۷	نامہ ۷۲ - انسان و مقدرات الہی	۴۳۷
پرهیز از امتیازدہی بہ نزدیکان	۴۱۷	نامہ ۷۳ - افشای سیمای دروغین معاویہ	۴۳۹
روش برخورد با دشمن	۴۱۷	نامہ ۷۴ - مبانی صلح و سازش مسلمین	۴۳۹

- نامه ۷۵ - فرمان اطاعت به معاویه ۴۳۹
- نامه ۷۶ - اخلاق فرماندهی ۴۳۹
- نامه ۷۷ - روش منظره با دشمن مسلمان ۴۴۱
- نامه ۷۸ ۴۴۱
- علل سقوط جامعه ۴۴۱
- تلاش برای تحقق وحدت ۴۴۱
- نامه ۷۹ - علل نابودی ملت ها ۴۴۱
- بخش سوم - حکمت های نهج البلاغه
- حکمت ۱ - روش برخورد با فتنه ها ۴۴۵
- حکمت ۲ - شناخت ضد ارزش ها ۴۴۵
- حکمت ۳ - شناخت ضد ارزش ها ۴۴۵
- حکمت ۴ - ارزش های اخلاقی و ضد ارزش ها ۴۴۵
- حکمت ۵ - شناخت ارزش های اخلاقی ۴۴۵
- حکمت ۶ - ارزش رازداری و خوشرویی ۴۴۵
- حکمت ۷ - اینار اقتصادی و آخرت گرایی ۴۴۵
- حکمت ۸ - شگفتی های تن آدمی ۴۴۵
- حکمت ۹ - شناخت ره آورد اقبال و ادبار دنیا ۴۴۵
- حکمت ۱۰ - روش زندگی با مردم ۴۴۵
- حکمت ۱۱ - روش برخورد با دشمن ۴۴۵
- حکمت ۱۲ - آیین دوست یابی ۴۴۵
- حکمت ۱۳ - روش استفاده از نعمت ها ۴۴۵
- حکمت ۱۴ - روش برخورد با خوشبختان ۴۴۷
- حکمت ۱۵ - روش برخورد با فریب خورد ۴۴۷
- حکمت ۱۶ - شناخت جایگاه جبر و اختیار ۴۴۷
- حکمت ۱۷ - ضرورت رنگ کردن موها ۴۴۷
- حکمت ۱۸ - ره آورد شوم فرار از جنگ ۴۴۷
- حکمت ۱۹ - ره آورد شوم هواپرستی ۴۴۷
- حکمت ۲۰ - روش برخورد با جوانمردان ۴۴۷
- حکمت ۲۱ - ارزش ها، و ضد ارزش ها ۴۴۷
- حکمت ۲۲ - روش گرفتن حق ۴۴۷
- حکمت ۲۳ - ضرورت عمل گرایی ۴۴۷
- حکمت ۲۴ - روش یاری کردن مردم ۴۴۷
- حکمت ۲۵ - ترس از خدا در فزونی نعمت ها ۴۴۷
- حکمت ۲۶ - رفتار شناسی ۴۴۷
- حکمت ۲۷ - روش درمان دردها ۴۴۷
- حکمت ۲۸ - برترین پارسایی ۴۴۷
- حکمت ۲۹ - ضرورت یاد مرگ ۴۴۷
- حکمت ۳۰ - پرهیز از غفلت زدگی ۴۴۷
- حکمت ۳۱ - شناخت پایه های ایمان ۴۴۹
- حکمت ۳۲ - ارزش و والایی انجام دهنده کارها ۴۴۹
- حکمت ۳۳ - اعتدال در بخشش و حساسی ۴۴۹
- حکمت ۳۴ - راه بی نیازی ۴۴۹
- حکمت ۳۵ - ضرورت موفقیت شناسی ۴۴۹
- حکمت ۳۶ - آرزوهای طولانی و بزهداری ۴۴۹
- حکمت ۳۷ - ضرورت ترک آداب جاهلی ۴۴۹
- حکمت ۳۸ - ارزش ها و آداب معاشرت با مردم ۴۵۱
- حکمت ۳۹ - جایگاه واجبات و مستحبات ۴۵۱
- حکمت ۴۰ - راه شناخت عاقل و احمق ۴۵۱
- حکمت ۴۱ - راه شناخت عاقل و احمق ۴۵۱
- حکمت ۴۲ - بیماری و پاک شدن گناهان ۴۵۱
- حکمت ۴۳ - الگوهای انسانی ۴۵۱
- حکمت ۴۴ - ارزش آخرت گرایی ۴۵۱
- حکمت ۴۵ - راه شناخت مؤمن و منافق ۴۵۱
- حکمت ۴۶ - ارزش پشیمانی و زشتی غرورزدگی ۴۵۳
- حکمت ۴۷ - شناخت ارزش ها ۴۵۳
- حکمت ۴۸ - رازداری و پیروزی ۴۵۳
- حکمت ۴۹ - شناخت بزرگوار و پست فطرت ۴۵۳
- حکمت ۵۰ - راه جذب دل ها ۴۵۳
- حکمت ۵۱ - قدرت و عیب پوشی ۴۵۳
- حکمت ۵۲ - روش برخورد با شکست خوردگان ۴۵۳
- حکمت ۵۳ - شناخت جایگاه سخاوت ۴۵۳
- حکمت ۵۴ - ارزش های اخلاقی ۴۵۳
- حکمت ۵۵ - اقسام بردباری ۴۵۳
- حکمت ۵۶ - تهدیدستی و تنهایی ۴۵۳
- حکمت ۵۷ - ارزش قناعت و خودکفایی ۴۵۳
- حکمت ۵۸ - توانگری و شهوت ها ۴۵۳
- حکمت ۵۹ - ارزش تذکر دادن اشتباهات ۴۵۳
- حکمت ۶۰ - ضرورت کنترل زبان ۴۵۳
- حکمت ۶۱ - شیرینی آزار زن ۴۵۳
- حکمت ۶۲ - روش پاسخ دادن به نیکی ها ۴۵۳
- حکمت ۶۳ - ارزش شفاعت ۴۵۳
- حکمت ۶۴ - غفلت دنیا پرستان ۴۵۳
- حکمت ۶۵ - ترک دوستان و تنهایی ۴۵۳
- حکمت ۶۶ - روش خواستن ۴۵۵
- حکمت ۶۷ - ارزش اینار اقتصادی ۴۵۵
- حکمت ۶۸ - ره آورد عفت و شکرگذاری ۴۵۵
- حکمت ۶۹ - حفظ روح امیدواری ۴۵۵
- حکمت ۷۰ - روانشناسی جاهل ۴۵۵
- حکمت ۷۱ - نشانه کمال عقل ۴۵۵
- حکمت ۷۲ - رابطه دنیا و انسان ۴۵۵
- حکمت ۷۳ - ضرورت خودسازی رهبران ۴۵۵
- حکمت ۷۴ - ضرورت یاد مرگ ۴۵۵
- حکمت ۷۵ - توجه به فناپذیری دنیا ۴۵۵
- حکمت ۷۶ - روش تحلیل رویدادها ۴۵۵
- حکمت ۷۷ - دنیا شناسی ۴۵۵
- حکمت ۷۸ - شناخت جایگاه جبر و اختیار ۴۵۵
- حکمت ۷۹ - ارزش حکمت و بی لیاقتی منافق ۴۵۷
- حکمت ۸۰ - مؤمن و ارزش حکمت ۴۵۷
- حکمت ۸۱ - میزان ارزش انسان ها ۴۵۷
- حکمت ۸۲ - ارزش های والای انسانی ۴۵۷
- حکمت ۸۳ - روش برخورد با چابلوسان ۴۵۷
- حکمت ۸۴ - مردم پس از جنگ ها ۴۵۷
- حکمت ۸۵ - پرهیز از افعاهای علمی ۴۵۷
- حکمت ۸۶ - برتری تجربه پیران از قدرتمندی جوانان ۴۵۷
- حکمت ۸۷ - ارزش استغفار ۴۵۷
- حکمت ۸۸ - دو عامل ایمنی مسلمین ۴۵۷
- حکمت ۸۹ - راه اصلاح دنیا و آخرت ۴۵۷
- حکمت ۹۰ - شناخت عالم آگاه ۴۵۹
- حکمت ۹۱ - راه درمان روان ۴۵۹
- حکمت ۹۲ - والاترین دانش ۴۵۹
- حکمت ۹۳ - فلسفه آزمایش ها ۴۵۹
- حکمت ۹۴ - شناخت نیکی ها و خوبی ها ۴۵۹
- حکمت ۹۵ - تقوی و ارزش اعمال ۴۵۹
- حکمت ۹۶ - ارزش علم و بندگی ۴۵۹
- حکمت ۹۷ - ارزش یقین ۴۵۹

۴۷۱	ارزش دانشمندان	۴۶۱	حکمت ۹۸ - ضرورت عمل کردن به روایات
۴۷۱	ویژگی‌های رهبران الهی	۴۶۱	حکمت ۹۹ - تفسیر اِنَّا لِلّٰه و اِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ
۴۷۳	حکمت ۱۴۸ - نقش سخن در شناخت انسان	۴۶۱	حکمت ۱۰۰ - روش مناجات کردن
۴۷۳	حکمت ۱۴۹ - ضرورت خودشناسی	۴۶۱	حکمت ۱۰۱ - روش برطرف کردن نیازهای مردم
۴۷۳	حکمت ۱۵۰ - ضد ارزش‌ها و هشدارها	۴۶۱	حکمت ۱۰۲ - آینده و مسخ ارزش‌ها
۴۷۳	حکمت ۱۵۱ - ضرورت آینده‌نگری	۴۶۱	حکمت ۱۰۳ - روش برخورد با دنیا
۴۷۳	حکمت ۱۵۲ - توجه به فناپذیری	۴۶۱	حکمت ۱۰۴ - وصف زاهدان
۴۷۳	حکمت ۱۵۳ - صبر و پیروزی	۴۶۱	حکمت ۱۰۵ - احترام گذاشتن به مرزها و حدود احکام الهی
۴۷۳	حکمت ۱۵۴ - اهمیت نیت‌ها	۴۶۳	حکمت ۱۰۶ - ره آورد شوم دین گریزی
۴۷۳	حکمت ۱۵۵ - ضرورت پابندی به عهد	۴۶۳	حکمت ۱۰۷ - علل سقوط عالمان بی عمل
۴۷۳	حکمت ۱۵۶ - ضرورت خداشناسی و اطاعت	۴۶۳	حکمت ۱۰۸ - شگفتی‌های روح آدمی
۴۷۵	حکمت ۱۵۷ - فراهم بودن راه‌های هدایت	۴۶۳	حکمت ۱۰۹ - ارزش اهل بیت پیامبر ﷺ
۴۷۵	حکمت ۱۵۸ - روش برخورد با دوستان بد	۴۶۳	حکمت ۱۱۰ - شرایط تحقق اوامر الهی
۴۷۵	حکمت ۱۵۹ - پرهیز از مواضع اتهام	۴۶۳	حکمت ۱۱۱ - عشق تحمّل ناشدنی امام علی ﷺ
۴۷۵	حکمت ۱۶۰ - قدرت و زورگویی	۴۶۳	حکمت ۱۱۲ - مشکلات شیعه بودن!!
۴۷۵	حکمت ۱۶۱ - ارزش مشورت و پرهیز از خودمحوری	۴۶۳	حکمت ۱۱۳ - ارزش‌های والای اخلاقی
۴۷۵	حکمت ۱۶۲ - ضرورت رازداری	۴۶۳	حکمت ۱۱۴ - جایگاه خوش‌بینی و بدبینی در جامعه
۴۷۵	حکمت ۱۶۳ - فقر و نابودی	۴۶۵	حکمت ۱۱۵ - توجه به پایان پذیری دنیا
۴۷۵	حکمت ۱۶۴ - روش برخورد با متجاوزان	۴۶۵	حکمت ۱۱۶ - انسان و انواع آزمایش‌ها
۴۷۵	حکمت ۱۶۵ - پرهیز از نافرمانی خدا	۴۶۵	حکمت ۱۱۷ - پرهیز از افراط و تفریط در دوستی با امام ﷺ
۴۷۵	حکمت ۱۶۶ - پرهیز از تجاوز به حقوق دیگران	۴۶۵	حکمت ۱۱۸ - استفاده از فرصت‌ها
۴۷۵	حکمت ۱۶۷ - خودپسندی و محرومیت‌ها	۴۶۵	حکمت ۱۱۹ - ضرورت شناخت دنیا
۴۷۵	حکمت ۱۶۸ - توجه به فناپذیری دنیا	۴۶۵	حکمت ۱۲۰ - روانشناسی قبائل قریش
۴۷۵	حکمت ۱۶۹ - آینده‌نگری	۴۶۵	حکمت ۱۲۱ - ارزیابی عمل‌ها
۴۷۵	حکمت ۱۷۰ - ضرورت ترک گناه	۴۶۵	حکمت ۱۲۲ - عبرت از مرگ یاران
۴۷۵	حکمت ۱۷۱ - ره آورد شوم حرام خواری	۴۶۵	حکمت ۱۲۳ - الگوهای کامل انسانیت
۴۷۵	حکمت ۱۷۲ - نادانی و دشمنی‌ها	۴۶۵	حکمت ۱۲۴ - روانشناسی زن و مرد
۴۷۵	حکمت ۱۷۳ - ارزش مشورت‌ها	۴۶۵	حکمت ۱۲۵ - امام و شناساندن اسلام
۴۷۵	حکمت ۱۷۴ - ارزش خشم در راه خدا	۴۶۷	حکمت ۱۲۶ - شگفتی‌های ضد ارزش‌ها
۴۷۵	حکمت ۱۷۵ - راه درمان ترس	۴۶۷	حکمت ۱۲۷ - نکوهش از سُستی در عمل
۴۷۵	حکمت ۱۷۶ - ابزار ریاست	۴۶۷	حکمت ۱۲۸ - تأثیر عوامل زیست محیطی در سلامت
۴۷۷	حکمت ۱۷۷ - روش برخورد با بدان	۴۶۷	حکمت ۱۲۹ - شناخت عظمت پروردگار
۴۷۷	حکمت ۱۷۸ - روش نابود کردن بدی‌ها	۴۶۷	حکمت ۱۳۰ - توجه به فناپذیری دنیا
۴۷۷	حکمت ۱۷۹ - ایجاد و سُستی اراده	۴۶۷	حکمت ۱۳۱
۴۷۷	حکمت ۱۸۰ - طمع ورزی و بردگی	۴۶۷	الف - سرزنش نکوهش‌کننده دنیا
۴۷۷	حکمت ۱۸۱ - ارزش دوراندیشی	۴۶۷	ب - خوبی‌ها و زیبایی‌های دنیا
۴۷۷	حکمت ۱۸۲ - شناخت جایگاه سخن و سکوت	۴۶۹	حکمت ۱۳۲ - ضرورت یاد مرگ
۴۷۷	حکمت ۱۸۳ - باطل‌گرایی و اختلاف	۴۶۹	حکمت ۱۳۳ - اقسام مردم و دنیا
۴۷۷	حکمت ۱۸۴ - ویژگی‌های اعتقادی امام ﷺ	۴۶۹	حکمت ۱۳۴ - حقوق دوستان
۴۷۷	حکمت ۱۸۵ - ویژگی‌های اعتقادی امام علی ﷺ	۴۶۹	حکمت ۱۳۵ - چهار ارزش برتر
۴۷۷	حکمت ۱۸۶ - آینده سخت‌ستکاران	۴۶۹	حکمت ۱۳۶ - فلسفه احکام الهی
۴۷۷	حکمت ۱۸۷ - ضرورت یاد قیامت	۴۶۹	حکمت ۱۳۷ - راه نزول روزی
۴۷۷	حکمت ۱۸۸ - ضرورت حق‌گرایی	۴۶۹	حکمت ۱۳۸ - نقش یا دانش الهی در انفاق
۴۷۷	حکمت ۱۸۹ - ارزش صبر و خطر بی‌تابی	۴۶۹	حکمت ۱۳۹ - تناسب امداد الهی با نیازها
۴۷۷	حکمت ۱۹۰ - معیار امامت؟	۴۶۹	حکمت ۱۴۰ - قناعت و بی‌نیازی
۴۷۷	حکمت ۱۹۱ - مشکلات دنیا	۴۶۹	حکمت ۱۴۱ - راه آسایش
۴۷۷	حکمت ۱۹۲ - پرهیز از زراندوزی	۴۶۹	حکمت ۱۴۲ - دوستی‌ها و خردمندی
۴۷۷	حکمت ۱۹۳ - راه به کار گرفتن قلب	۴۶۹	حکمت ۱۴۳ - غمها و پیری زودرس
۴۷۹	حکمت ۱۹۴ - ضرورت پرهیز از خشم و انتقام	۴۶۹	حکمت ۱۴۴ - تناسب بردباری با مصیبت‌ها
۴۷۹	حکمت ۱۹۵ - پرهیز از بُخل ورزی	۴۷۱	حکمت ۱۴۵ - عبادت‌های بی‌حاصل
۴۷۹	حکمت ۱۹۶ - عبرت آموزی از تلافی اموال	۴۷۱	حکمت ۱۴۶ - ارزش دعا، صدقه و زکات دادن
۴۷۹	حکمت ۱۹۷ - روش درمان روح	۴۷۱	حکمت ۱۴۷
۴۷۹	حکمت ۱۹۸ - ضرورت حکومت	۴۷۱	ارزش دانش

- حکمت ۱۹۹- نکوهش اوباش ۴۷۹
حکمت ۲۰۰- نکوهش انسان‌های شرور ۴۷۹
حکمت ۲۰۱- امداد‌های الهی و حفظ انسان ۴۷۹
حکمت ۲۰۲- واقع‌نگری در مسائل سیاسی ۴۷۹
حکمت ۲۰۳- یاد مرگ و پرهیزکاری ۴۷۹
حکمت ۲۰۴- بی‌توجهی به سیاس‌گذاری مردم ۴۷۹
حکمت ۲۰۵- گنجایش نامحدود ظرف علم ۴۸۱
حکمت ۲۰۶- ره آورد حلم و بردباری ۴۸۱
حکمت ۲۰۷- ارزش همانند شدن یا خوبان ۴۸۱
حکمت ۲۰۸- مراحل خودسازی ۴۸۱
حکمت ۲۰۹- خبر از ظهور حضرت مهدی (عج) ۴۸۱
حکمت ۲۱۰- الگوهای پرهیزکاری ۴۸۱
حکمت ۲۱۱- ارزش‌های اخلاقی ۴۸۱
حکمت ۲۱۲- خودپسندی آفت عقل ۴۸۱
حکمت ۲۱۳- تحمل مشکلات و خشنودی ۴۸۱
حکمت ۲۱۴- نرم‌خویی و کامیابی ۴۸۱
حکمت ۲۱۵- اختلاف آفت اندیشه ۴۸۱
حکمت ۲۱۶- قدرت و تجاوزکاری ۴۸۱
حکمت ۲۱۷- مکرگونی، روزگار و شناخت انسان‌ها ۴۸۱
حکمت ۲۱۸- حسادت آفت دوستی ۴۸۱
حکمت ۲۱۹- آرزوها آفت اندیشه ۴۸۳
حکمت ۲۲۰- روش قضاوت نسبت به انسان‌ها ۴۸۳
حکمت ۲۲۱- آینده دردناک ستمکاران ۴۸۳
حکمت ۲۲۲- بی‌توجهی به بدی بندگان ۴۸۳
حکمت ۲۲۳- حیا و عیب‌پوشی ۴۸۳
حکمت ۲۲۴- برخی از ارزش‌های اخلاقی ۴۸۳
حکمت ۲۲۵- حسادت و بیماری ۴۸۳
حکمت ۲۲۶- طمع‌ورزی و خواری ۴۸۳
حکمت ۲۲۷- ارکان ایمان ۴۸۳
حکمت ۲۲۸- ارزش‌ها و ضد ارزش‌ها ۴۸۳
حکمت ۲۲۹- ارزش قناعت و خوش خلقی ۴۸۳
حکمت ۲۳۰- راه به دست آوردن روزی ۴۸۳
حکمت ۲۳۱- تعریف عدل و احسان ۴۸۳
حکمت ۲۳۲- ره آورد اِتِّفاق ۴۸۳
حکمت ۲۳۳- پرهیز از آغازگری در مبارزه ۴۸۵
حکمت ۲۳۴- تفاوت اخلاقی مردان و زنان ۴۸۵
حکمت ۲۳۵- نشانه خردمندی ۴۸۵
حکمت ۲۳۶- زشتی دنیای حرام ۴۸۵
حکمت ۲۳۷- اقسام عبادت ۴۸۵
حکمت ۲۳۸- مشکلات تشکیل خانواده ۴۸۵
حکمت ۲۳۹- زشتی سُستی و سخن چینی ۴۸۵
حکمت ۲۴۰- غصب و ویرانی ۴۸۵
حکمت ۲۴۱- آینده دردناک ستمکاران ۴۸۵
حکمت ۲۴۲- ارزش ترس از خداوند ۴۸۵
حکمت ۲۴۳- روش صحیح پاسخگویی ۴۸۵
حکمت ۲۴۴- مسؤولیت نعمت‌های الهی ۴۸۵
حکمت ۲۴۵- کاستی قدرت و کنترل شهوت ۴۸۵
حکمت ۲۴۶- هشدار از پشت کردن نعمت‌ها ۴۸۷
حکمت ۲۴۷- ره‌آورد سخاوت ۴۸۷
حکمت ۲۴۸- تقویت خوش‌بینی‌ها ۴۸۷
حکمت ۲۴۹- بهترین عمل‌ها ۴۸۷
حکمت ۲۵۰- خداشناسی در حوادث روزگار ۴۸۷
حکمت ۲۵۱- تلخی‌های و شیرینی‌های دنیا و آخرت ۴۸۷
- حکمت ۲۵۲- فلسفه احکام الهی ۴۸۷
حکمت ۲۵۳- روش سوگند دادن ستمکار ۴۸۷
حکمت ۲۵۴- تلاش در اِتِّفاق‌های اقتصادی ۴۸۷
حکمت ۲۵۵- تندخویی و جنون ۴۸۷
حکمت ۲۵۶- حسادت و بیماری ۴۸۷
حکمت ۲۵۷- راه شاد کردن دیگران ۴۸۷
حکمت ۲۵۸- صدقه و توانگری ۴۸۹
حکمت ۲۵۹- شناخت جایگاه وفاداری ۴۸۹
حکمت ۲۶۰- پرهیز از مُهلت دادن‌های خدا ۴۸۹
حکمت ۲۶۱- غریبه‌کلام ۱- اشاره به ظهور امام زمان (عج) ۴۹۱
حکمت ۲۶۲- غریبه‌کلام ۲- سخنوری ۴۹۱
حکمت ۲۶۳- غریبه‌کلام ۳- پرهیز از دشمنی کردن ۴۹۱
حکمت ۲۶۴- غریبه‌کلام ۴- سرپرستی زنان ۴۹۱
حکمت ۲۶۵- غریبه‌کلام ۵- تأثیر ایمان در روح ۴۹۱
حکمت ۲۶۶- غریبه‌کلام ۶- ضرورت پرداخت زکات ۴۹۳
حکمت ۲۶۷- غریبه‌کلام ۷- اخلاق نظامی ۴۹۳
حکمت ۲۶۸- غریبه‌کلام ۸- امید به پیروزی ۴۹۳
حکمت ۲۶۹- غریبه‌کلام ۹- جهاد پیامبر (ص) ۴۹۳
حکمت ۲۷۰- غریبه‌کلام ۱۰- مظلومیت امام علی (ع) ۴۹۵
حکمت ۲۷۱- مشکل حق ناشناسی ۴۹۵
حکمت ۲۷۲- مشکل هم‌نشینی با قدرتمندان ۴۹۵
حکمت ۲۷۳- نیکی به بازماندگان دیگران ۴۹۵
حکمت ۲۷۴- گفتار حکیمان و درمان ۴۹۵
حکمت ۲۷۵- روش صحیح پاسخ دادن ۴۹۵
حکمت ۲۷۶- پرهیز از حرص و رززی در کسب روزی ۴۹۵
حکمت ۲۷۷- اعتدال در دوستی‌ها و دشمنی‌ها ۴۹۵
حکمت ۲۷۸- روش برخورد با دنیا ۴۹۵
حکمت ۲۷۹- ضرورت حفظ اموال کعبه ۴۹۷
حکمت ۲۸۰- روش صحیح قضاوت ۴۹۷
حکمت ۲۸۱- ضرورت استقامت در برداشتن کجی‌ها ۴۹۷
حکمت ۲۸۲- ضرورت توکل به خداوند ۴۹۷
حکمت ۲۸۳- ضرورت عمل‌گرایی ۴۹۷
حکمت ۲۸۴- ضد ارزش‌های اخلاقی ۴۹۷
حکمت ۲۸۵- پرهیز از دورویی‌ها ۴۹۷
حکمت ۲۸۶- سوگند امام (ع) ۴۹۹
حکمت ۲۸۷- ارزش تداوم عمل ۴۹۹
حکمت ۲۸۸- شناخت جایگاه واجبات و مستحبات ۴۹۹
حکمت ۲۸۹- یاد قیامت و آمادگی ۴۹۹
حکمت ۲۹۰- برتری عقل از مشاهده چشم ۴۹۹
حکمت ۲۹۱- غرور، آفت پندپذیری ۴۹۹
حکمت ۲۹۲- علل سقوط جامعه ۴۹۹
حکمت ۲۹۳- دانش ناپود کننده عذرها ۴۹۹
حکمت ۲۹۴- ضرورت استفاده از فرصت‌ها ۴۹۹
حکمت ۲۹۵- سرانجام خوشی‌ها ۴۹۹
حکمت ۲۹۶- مشکل درک قضا و قدر ۴۹۹
حکمت ۲۹۷- چهل و خواری ۴۹۹
حکمت ۲۹۸- الگوی کامل انسانیت ۴۹۹
حکمت ۲۹۹- مسؤولیت نعمت‌ها ۴۹۹
حکمت ۳۰۰- روش تسلیت گفتن ۵۰۱
حکمت ۳۰۱- عزای پیامبر (ص) و بی‌نایی‌ها ۵۰۱
حکمت ۳۰۲- دوستی با احقر هرگز!! ۵۰۱
حکمت ۳۰۳- فاصله میان شرق و غرب ۵۰۱
حکمت ۳۰۴- شناخت دوستان و دشمنان ۵۰۱

- حکمت ۲۹۶ - پرهیز از دشمنی‌ها ۵۰۱
- حکمت ۲۹۷ - ضرورت عبرت گرفتن ۵۰۱
- حکمت ۲۹۸ - اعتدال در دشمنی‌ها ۵۰۱
- حکمت ۲۹۹ - نماز در نگرانی‌ها ۵۰۱
- حکمت ۳۰۰ - شگفتی روزی‌بندگان ۵۰۱
- حکمت ۳۰۱ - احتیاط در فرستادن پیک‌ها و نامه‌ها ۵۰۱
- حکمت ۳۰۲ - نیاز انسان به دعا ۵۰۱
- حکمت ۳۰۳ - ارزش دنیادوستی ۵۰۳
- حکمت ۳۰۴ - ضرورت پاسخ دادن به درخواست‌ها ۵۰۳
- حکمت ۳۰۵ - غیرتمندی و ترک زنا ۵۰۳
- حکمت ۳۰۶ - نگهدارندگی اجل ۵۰۳
- حکمت ۳۰۷ - مشکل مال غارت شده ۵۰۳
- حکمت ۳۰۸ - ره آورد دوستی پدران ۵۰۳
- حکمت ۳۰۹ - ارزش گمان مؤمن ۵۰۳
- حکمت ۳۱۰ - ضرورت اطمینان به وعده‌های الهی ۵۰۳
- حکمت ۳۱۱ - نفرین امام علی (ع) ۵۰۳
- حکمت ۳۱۲ - روانشناسی عبادات ۵۰۳
- حکمت ۳۱۳ - جامعیت قرآن ۵۰۳
- حکمت ۳۱۴ - روش برخورد با محتاجان ۵۰۳
- حکمت ۳۱۵ - روش نویسندگی ۵۰۳
- حکمت ۳۱۶ - پیشوایی مؤمنان و تبهکاران ۵۰۳
- حکمت ۳۱۷ - اختلاف مسلمین و انحراف یهودیان ۵۰۳
- حکمت ۳۱۸ - قاطعیت در مبارزات ۵۰۵
- حکمت ۳۱۹ - ره آورد شوم تهیدستی ۵۰۵
- حکمت ۳۲۰ - روش صحیح پرسیدن ۵۰۵
- حکمت ۳۲۱ - قاطعیت رهبری در مشورت ۵۰۵
- حکمت ۳۲۲ - ضرورت تقویت روحیه مردم پس از جنگ ۵۰۵
- حکمت ۳۲۳ - علل انحراف خوارج ۵۰۵
- حکمت ۳۲۴ - خداترس در خلوت‌گاه‌ها ۵۰۵
- حکمت ۳۲۵ - آندوه عزای محمد بن ابی‌بکر ۵۰۵
- حکمت ۳۲۶ - مهلت پذیرش توبه ۵۰۵
- حکمت ۳۲۷ - پیروزی‌های دروغین ۵۰۵
- حکمت ۳۲۸ - مسئولیت اجتماعی سرمایه داران ۵۰۵
- حکمت ۳۲۹ - بی‌نیازی از عذرخواهی ۵۰۷
- حکمت ۳۳۰ - مسئولیت نعمت‌ها ۵۰۷
- حکمت ۳۳۱ - ارزش اطاعت و بندگی ۵۰۷
- حکمت ۳۳۲ - مسئولیت رهبری ۵۰۷
- حکمت ۳۳۳ - روانشناسی مؤمن ۵۰۷
- حکمت ۳۳۴ - یاد مرگ و آرزوها ۵۰۷
- حکمت ۳۳۵ - آفات اموال ۵۰۷
- حکمت ۳۳۶ - مسئولیت وعده‌دادن ۵۰۷
- حکمت ۳۳۷ - ضرورت عمل‌گرایی ۵۰۷
- حکمت ۳۳۸ - اقسام علم ۵۰۷
- حکمت ۳۳۹ - قدرت و حاکمیت اندیشه ۵۰۷
- حکمت ۳۴۰ - ارزش پاکدامنی و شکرگذاری ۵۰۷
- حکمت ۳۴۱ - روز دردناک ظالم ۵۰۷
- حکمت ۳۴۲ - راه بی‌نیازی ۵۰۷
- حکمت ۳۴۳ - شناخت مردم و ضد ارزش‌ها ۵۰۷
- حکمت ۳۴۴ - ضرورت توجه به فناپذیری دنیا ۵۰۷
- حکمت ۳۴۵ - یکی از راه‌های پاک ماندن ۵۰۹
- حکمت ۳۴۶ - مشکلات درخواست کردن ۵۰۹
- حکمت ۳۴۷ - جایگاه ستایش ۵۰۹
- حکمت ۳۴۸ - سخت‌ترین گناه ۵۰۹
- حکمت ۳۴۹ - الگوی انسان کامل ۵۰۹
- حکمت ۳۵۰ - روانشناسی مردان ستمکار ۵۰۹
- حکمت ۳۵۱ - امیدواری در سختی‌ها ۵۰۹
- حکمت ۳۵۲ - اعتدال در پرداخت به امور خانواده ۵۰۹
- حکمت ۳۵۳ - بزرگ‌ترین عیب ۵۰۹
- حکمت ۳۵۴ - روش تبریک گفتن در تولد فرزند ۵۰۹
- حکمت ۳۵۵ - پرهیز از تجمل‌گرایی ۵۱۱
- حکمت ۳۵۶ - قدرت خداوند در روزی رسانی ۵۱۱
- حکمت ۳۵۷ - روش تسلیت گفتن ۵۱۱
- حکمت ۳۵۸ - مسئولیت نعمت‌ها ۵۱۱
- حکمت ۳۵۹ - راه خودسازی ۵۱۱
- حکمت ۳۶۰ - ضرورت پرهیز از بدگمانی ۵۱۱
- حکمت ۳۶۱ - روش خواستن از خدا ۵۱۱
- حکمت ۳۶۲ - ضرورت پرهیز از درگیری ۵۱۱
- حکمت ۳۶۳ - نشانه بی‌خردی ۵۱۱
- حکمت ۳۶۴ - جایگاه پرسیدن ۵۱۱
- حکمت ۳۶۵ - ارزش‌های اخلاقی ۵۱۱
- حکمت ۳۶۶ - هماهنگی علم و عمل ۵۱۱
- حکمت ۳۶۷ - روش برخورد با دنیا ۵۱۱
- حکمت ۳۶۸ - فلسفه کفر و پاداش ۵۱۳
- حکمت ۳۶۹ - خبر از مسخ ارزش‌ها ۵۱۳
- حکمت ۳۷۰ - هدفداری انسان و ضرورت تقوا ۵۱۳
- حکمت ۳۷۱ - ارزش‌های والای اخلاقی ۵۱۳
- حکمت ۳۷۲ - عوامل استحکام دین و دنیا ۵۱۳
- حکمت ۳۷۳ - مراحل امر به معروف و نهی از منکر ۵۱۵
- حکمت ۳۷۴ - مراحل امر به معروف و نهی از منکر ۵۱۵
- حکمت ۳۷۵ - مراحل شکست در مبارزه ۵۱۵
- حکمت ۳۷۶ - سرانجام حق و باطل ۵۱۵
- حکمت ۳۷۷ - ضرورت ترسیدن از عذاب الهی ۵۱۵
- حکمت ۳۷۸ - آثار شوم بخل‌روزی ۵۱۷
- حکمت ۳۷۹ - اقسام روزی و پرهیز از حرص زدن ۵۱۷
- حکمت ۳۸۰ - ضرورت یاد مرگ ۵۱۷
- حکمت ۳۸۱ - ضرورت رازداری و کنترل زبان ۵۱۷
- حکمت ۳۸۲ - ارزش سکوت ۵۱۷
- حکمت ۳۸۳ - تلاش برای اطاعت و بندگی ۵۱۷
- حکمت ۳۸۴ - راه چگونه زیستن! ۵۱۷
- حکمت ۳۸۵ - دنیاشناسی ۵۱۷
- حکمت ۳۸۶ - ضرورت استقامت ۵۱۷
- حکمت ۳۸۷ - شناخت خوبی‌ها و بدی‌ها ۵۱۷
- حکمت ۳۸۸ - فقرزدایی و سلامت ۵۱۷
- حکمت ۳۸۹ - ضرورت عمل‌گرایی ۵۱۷
- حکمت ۳۹۰ - برنامه‌ریزی صحیح در زندگی ۵۱۷
- حکمت ۳۹۱ - ضرورت ترک حرام و غفلت زدگی ۵۱۹
- حکمت ۳۹۲ - راه شناخت انسان‌ها ۵۱۹
- حکمت ۳۹۳ - روش برخورد با دنیا ۵۱۹
- حکمت ۳۹۴ - ارزش سخن ۵۱۹
- حکمت ۳۹۵ - ارزش قناعت ۵۱۹
- حکمت ۳۹۶ - راه خوب زیستن ۵۱۹
- حکمت ۳۹۷ - عطر خوب ۵۱۹
- حکمت ۳۹۸ - ترک غرور و یاد مرگ ۵۱۹
- حکمت ۳۹۹ - حقوق متقابل پدر و فرزند ۵۱۹
- حکمت ۴۰۰ - شناخت واقعیت‌ها و خرافات ۵۱۹
- حکمت ۴۰۱ - ضرورت هماهنگی با مردم ۵۱۹

- حکمت ۴۰۲ - ضرورت موقعیت شناسی ۵۱۹
- حکمت ۴۰۳ - پرهیز از کارهای گوناگون ۵۲۱
- حکمت ۴۰۴ - تفسیر لاحول ولا قوة الا بالله ۵۲۱
- حکمت ۴۰۵ - جاهلان متظاهر به دین ۵۲۱
- حکمت ۴۰۶ - اخلاق تهیدستان و توانگران ۵۲۱
- حکمت ۴۰۷ - ارزش عقل ۵۲۱
- حکمت ۴۰۸ - سرانجام حق ستیزی ۵۲۱
- حکمت ۴۰۹ - هماهنگی قلب و چشم ۵۲۱
- حکمت ۴۱۰ - ارزش پرهیزگاری ۵۲۱
- حکمت ۴۱۱ - احترام به استاد ۵۲۱
- حکمت ۴۱۲ - راه خودسازی ۵۲۱
- حکمت ۴۱۳ - راه تحمل مصیبت ها ۵۲۱
- حکمت ۴۱۴ - راه تحمل مصیبت ها ۵۲۱
- حکمت ۴۱۵ - دنیا شناسی ۵۲۱
- حکمت ۴۱۶ - روش برخورد با دنیا ۵۲۱
- حکمت ۴۱۷ - شرایط توبه و استغفار ۵۲۳
- حکمت ۴۱۸ - ره آورد حلم ۵۲۳
- حکمت ۴۱۹ - مشکلات انسان ۵۲۳
- حکمت ۴۲۰ - راه درمان شهوت و عفو امانت کننده ۵۲۳
- حکمت ۴۲۱ - ره آورد عقل ۵۲۳
- حکمت ۴۲۲ - ارزش نیکوکاری ۵۲۳
- حکمت ۴۲۳ - ره آورد خودسازی ۵۲۳
- حکمت ۴۲۴ - ارزش عقل و بزرگواری ۵۲۳
- حکمت ۴۲۵ - مسئولیت توانگران ۵۲۵
- حکمت ۴۲۶ - دو چیز ناپایدار ۵۲۵
- حکمت ۴۲۷ - جایگاه شکوه کردن ۵۲۵
- حکمت ۴۲۸ - شناخت روز عید ۵۲۵
- حکمت ۴۲۹ - اندوه سرمایه داران ۵۲۵
- حکمت ۴۳۰ - اندوه زراندوزی ۵۲۵
- حکمت ۴۳۱ - اقسام روزی ۵۲۵
- حکمت ۴۳۲ - ویژگی های دوستان خدا ۵۲۵
- حکمت ۴۳۳ - ضرورت توجه به فناپذیری لذت ها ۵۲۵
- حکمت ۴۳۴ - آزمودن انسان ها ۵۲۵
- حکمت ۴۳۵ - ارزش های والای اخلاقی ۵۲۵
- حکمت ۴۳۶ - راه شناخت بزرگواران ۵۲۷
- حکمت ۴۳۷ - شناخت عدل و بخشش ۵۲۷
- حکمت ۴۳۸ - جهل و دشمن ۵۲۷
- حکمت ۴۳۹ - تعریف زهد و پارسایی ۵۲۷
- حکمت ۴۴۰ - نقش خوابیدن ها در زندگی ۵۲۷
- حکمت ۴۴۱ - تجربه کاری و شناخت مدیران ۵۲۷
- حکمت ۴۴۲ - راه انتخاب شهرها برای زندگی ۵۲۷
- حکمت ۴۴۳ - ویژگی های مالک اشتر ۵۲۷
- حکمت ۴۴۴ - ارزش شادابی در کار ۵۲۷
- حکمت ۴۴۵ - انسان شناسی ۵۲۷
- حکمت ۴۴۶ - ضرورت پرداخت دیون مردم ۵۲۷
- حکمت ۴۴۷ - ضرورت فقه در تجارت ۵۲۷
- حکمت ۴۴۸ - راه برخورد با مصیبت ها ۵۲۷
- حکمت ۴۴۹ - راه مبارزه با هواپرسی ۵۲۷
- حکمت ۴۵۰ - پرهیز از شوخی کردن ۵۲۷
- حکمت ۴۵۱ - روش برخورد با مردم ۵۲۷
- حکمت ۴۵۲ - معیار شناخت فقر و غنا ۵۲۷
- حکمت ۴۵۳ - علل انحراف زبیر ۵۲۹
- حکمت ۴۵۴ - راه غرور زدایی ۵۲۹
- حکمت ۴۵۵ - راه شناخت بزرگ ترین شاعر ۵۲۹
- حکمت ۴۵۶ - بهای جان آدمی ۵۲۹
- حکمت ۴۵۷ - تشنگان مال و علم ۵۲۹
- حکمت ۴۵۸ - نشانه های ایمان ۵۲۹
- حکمت ۴۵۹ - شناخت جایگاه جبر و اختیار ۵۲۹
- حکمت ۴۶۰ - ارزش صبر و تحمل ۵۲۹
- حکمت ۴۶۱ - غیبت نشانه ناتوانی ۵۲۹
- حکمت ۴۶۲ - پرهیز از غرور زدگی در ستایش ۵۲۹
- حکمت ۴۶۳ - دنیا برای آخرت است ۵۲۹
- حکمت ۴۶۴ - سرانجام دردناک بنی امیه ۵۲۹
- حکمت ۴۶۵ - ارزش های والای انصار ۵۲۹
- حکمت ۴۶۶ - دقت در مشاهدات ۵۲۹
- حکمت ۴۶۷ - وصف یکی از رهبران الهی ۵۲۹
- حکمت ۴۶۸ - مسئولیت سرمایه داری ۵۳۱
- حکمت ۴۶۹ - پرهیز از افراط و تفریط نسبت به امام علی (ع) ۵۳۱
- حکمت ۴۷۰ - تعریف توحید و عدل ۵۳۱
- حکمت ۴۷۱ - شناخت جایگاه سخن و سکوت ۵۳۱
- حکمت ۴۷۲ - دعای باران ۵۳۱
- حکمت ۴۷۳ - ارزش رنگ کردن و آرایش ۵۳۱
- حکمت ۴۷۴ - ارزش عفت و پاکدامنی ۵۳۱
- حکمت ۴۷۵ - ارزش قناعت ۵۳۱
- حکمت ۴۷۶ - راه کشورداری ۵۳۱
- حکمت ۴۷۷ - بزرگ ترین گناه ۵۳۱
- حکمت ۴۷۸ - مسئولیت آگاهان ۵۳۱
- حکمت ۴۷۹ - بدترین دوست ۵۳۱
- حکمت ۴۸۰ - آفت دوستی ۵۳۳
- فهرست موضوعی نهج البلاغه ۵۳۵
- جدول اختلاف نسخه ها ۶۶۹
- فهرست مطالب ۷۳۵
- دیگر آثار مترجم ۷۵۱

